

Knjiža 8.

Življenje in svet

12. šteč.

Ljubljana 19. septembra 1930.

Leto 4.

Niko Pirnat: Deklica z grozdom

Kje je izvor vseh prvin?

Nedavno je vzbudila ogromno pozornost vest, da so zvezdoznanci odkrili zvezde nenavadno velike gostote, gostote, ki je našim današnjim pojmom popolnoma tuja, saj tehta kubični cm gmote novih zvezd nič manj ko 50 tisoč gramov, medtem ko tehta enaka množina vode le en gram. Tolikšno gostoto si tem težje razlagamo, ker daleč prekaša gostoto najtežjih prvin, kar jih doslej poznamo in ker se nam zdi možnost obstoja še neznanih prvin tako visoke atomske teže že v naprej nemogoča. Ali so se astronomi zmotili, ali pa naše današnje predstave o atomih tukaj ne drže več?!

Zamislimo si, da sestoji vsak atom iz jedra, ki nosi pozitivno elektriko in okrog katerega krožijo v večjih ali manjših razdaljah negativno električni elektroni, kakor krožijo planeti okoli sonca. Prostor med jedrom in elektroni je tedaj prazen; katodni žarki, ki niso nič drugega nego leteči elektroni, gredo lahko nemoteno skozi. Fizik Leonard pravi, da je v kubičen meter veliki kocki iz platine le kubičen milimeter gmote, ki je neprodorna za katodne žarke. Pač pa je kocka polna magnetičnih in električnih polj, ki obdajajo atome. Snov je tedaj le energija velike stalnosti in prostorske zgoščenosti.

Ako si sedaj jasno predočimo bistvo atomov in se na drugi strani zamislimo v odkritje omenjenih novih zvezd, bomo z lahkoto sledili duhoviti podmeni znamenitega kemika Antropova o izvoru vseh prvin. Antropov domneva, da je prostor v atomih pri novo odkritih zvezdah popolnoma izpolnjen s snovjo. Ta predstava nam tudi edina lahko pojasni, kako morejo imeti nove zvezde tolikšno gostoto. V atomu je namreč prostor med jedrom in posameznimi elektroni ogromen, saj znaša desettisočkratni premer jedra, kaj šele elektrona. In kako si učenjak predstavlja izpolnitev tega prostora?

Najprvo pravi, da pri vodikovem atomu (le-ta obstoji iz jedra in samo enega elektrona, ki kroži okrog njega), lahko pade elektron na jedro le tedaj, če preneha sredobežna sila, ki ju drži narazen. Lahko pa padejo na jedro tega atoma tudi vnanji, tuji elektroni in sicer tem lažje, čim manj elektronov, ki bi

ga ščitili, kroži okoli jedra. Najlaglje vdoro tedaj v vodikov atom, katerega obkroža samo en elektron. Zaradi tega se ta pojav najrajši dogaja v vodikovi atmosferi, ki je n. pr. ionizirana od solnčnih žarkov, to se pravi, v kateri so atomi deloma razbiti, tako da so v nji prosta jedra in elektroni v popolnem neredu medsebojno pomešani. Zaradi te zmešnjave se zgodi, da zdaj pa zdaj zadene kak elektron ob jedro in da se združita nasprotni električni nabožini, ki jih nosita. Tako nastanejo električno nevtralna telesa, ki jih je že Nernst imenoval neutrone. Ta združitev, ki je sicer le redkokdaj trajna, je izvor tako zvanega kozmičnega žarkovja, s katerim se fiziki zadnji čas tolikanj ukvarjajo. Kozmični žarki so namreč po vsej priliki leteči neutroni in njih prodorna sila je neprimerno večja od sile gama žarkov radija, ki so doslej veljali za najprodornejše žarke, kar jih poznamo na zemeljski površini. In kakor kažejo opazovanja, prihajajo ti žarki največ iz zvezdnih meglic v Rimski cesti.

Od trenutka svojega nastanka začno namreč ti neuroni padati v smeri, kamor jih vleče težnost. Na tem teku prodirajo zaradi svoje strašne prodornosti skozi vse snovi, skozi vse atome, ki jih zadenejo na poti prav do osrčja zvezd, kjer jim gostota gmote slednjič zastavi pot, da se umirijo. Tako se nabirajo v njih središčih v silno zgoščena jedra, izpolnjujoč tudi prostor v atomih, ki so bili že poprej tamkaj. Kakšna je končna gostota teh jeder, se da izračunati. Rezultat je presenetljiv: kubični centimeter nastale gmote tehta najmanj 4 tisoč ton. Ako bi zgnegli vso gmoto naše zemlje na to gostoto, bi jo lahko vso spravili v kroglo s premerom 700 m. In če bi imela naša zemlja v svojem osrčju takšno jedro s premerom 15 km, bi bila njena povprečna gostota prav tolikšna, kakor pri omenjenih zvezdah. Antropov misli, da one zvezde tudi niso v vsej svoji telesnini tako goste, marveč imajo samo v središču zgoščeno jedro ogromne teže. Ta gmota neuronov v osrčju zvezd je po mnenju Antropova rodišče vseh kemičnih prvin in sicer najprvo prvin visoke atomske teže, tedaj radioaktivnih življev, ki nastajajo z razpadanjem neuronov. Razpadanje le-teh pa tvori vse druge kemične prvine.

Pogoji za nastajanje neuronov so skoro povsod v vsejmiru enaki. Povsod se nahajajo skoro enake množine pozitivno električnih jeder in negativno električnih elektronov, ki se spajajo v te velevažne zidake vse materije.

Domneva Antropova je v marsičem prikladnejša in bolj razumljiva od teorij in podmen drugih učenjakov, zlasti pa Arhenija, ki je naziranja, da so vsi težji elementi nastali iz lažjih, torej koncem koncev iz vodika, ki je najlažja prvina, kar jih poznamo. Ta predstava je sicer v toliko zadovoljiva, ker nam pojasnjuje, odkod si solnce sproti nadomešča ogromne množine energije, ki jo vsaj že poldrugo milijardo let nenehoma izžareva na zemljo v obliki toplote in

svetlobe. Pri žgoščevanju lažjih prvin v težje se namreč sproščajo silne množine energije, ki nadomešča porabljeno. Vendar pa utegnejo nastajati prav tako ogromne množine energije tudi pri tvorjenju in razpadanju neuronov, tako da v tem pogledu utegne biti verjetna tudi podmena Antropova. Razen tega pa se doslej še ni našel noben dokaz, da bi težje kemične prvine res nastajale z zgoščevanjem iz lažjih. Nasprotno pa je razpadanje težjih elementov nepobitno dejstvo; čisto logično je tedaj, da gremo po tem dognanju še korak naprej in si mislimo, da je najtežja znana prvina (uran) res razpadli na neuronov.

Dr. A. T.

„Meksikajnarjev“ dnevnik

(Nadaljevanje)

Dne 14. avgusta sem se prostovoljno javil na neko ekspedicijo pod poveljstvom majorja Kleina in nadporočnika Gönhyja. Oddelek je štel 30 lovcev in 20 ulancev ter je imel dva kanona. 17. avgusta smo prišli na visoko gorovje Carbonero. Jaz in Winberger sva ustrelila damjaka (= Dama vulgaris?), ki smo ga pekli vso noč. Potem smo marširali skozi globel Las Bocas v Acatlán; od tu smo še isti dan nadaljevali pot in 18. avgusta ob reki Rio Salada zadeli na sovražnika: bila je četa 1500 mož pod vodstvom liberalnega generala Figara, ki nas je napadla od dveh strani. V navzkrižnem streljanju, ograženi od 800 kavaleristov, smo se strnili, naših 20 ulancev je prešlo v napad in vnela se je huda bitka. Avstrijski ulanci so se pretolkli z izgubo 11 mož, mi lovci pa smo zasedli klanec, da bi ulanci in major Klein mogli prehiteti sovražnika. Uro pozneje smo se razvili v bojno vrsto: izmučeni, lačni in žejni smo morali naskočiti — in vzeli smo sovražniku važno točko. Nadporočnik je bil ranjen; ko smo priplezali do skalnatega vhoda in ga zavzeli, nas je bilo še — 14 zdravih mož. Streljali smo, kar se je dalo, noben strel ni zgrešil. Ko so se nam sovražniki posamez bližali, smo enega za drugim z lahkoto pahnili v prepad. Tako smo vztrajali vso noč. Proti jutru pa nam je pošla municija in

ni nam preostalo nič drugega kakor — predaja.

Nadporočnik je slekel svojo s krvjo prepojeno srajco in je signaliziral dol. Sovražniki so nehali streljati in mi smo drug za drugim splezali iz svojega skrivališča v dolino. Tam so nam odvzeli orožje, municijo, monturo, kratkomalo vse, kar smo imeli, in nas odvedli v sovražni tabor. Dali so nam vode in kuhane koruze, potem pa smo šli čez hribe in doline, seveda ne po potih, v republiko — v Teustepec. Tam so nas zaprli v neko staro cerkev in nam dali jako malo jesti. To je trpelo dolgo — dokler ni prišel od generala Figara ukaz, naj nas porabijo za kmetovanje.

Sredi novembra se je začelo delo: vsak dan nas je straža spremila uro daleč od tistega kraja, in tam smo podirali drevesa, žagali les in potem obdelovali zemljo. Ker se ni dogodilo, da bi bil kateri pobegnil, smo si pridobili zaupanje. Konec decembra pa je prišel neki kapitan z imenom Don Miguel Sollis kot špijon, poslan sem od cesarskih. Izdajal se je za nakupovalca konj, katerih je res nakupil mnogo od tamošnjih belonegastih Indijancev (= mesticev?). Obiskal je tudi nas ujetnike in je zelo zabavljial na cesarske, na tihem je seveda mislil drugače.

Rumena mrzlica nam je ugrabila nadporočnika Gönhyja in sedem mojih tova-

rišev. Za to, da smo napravili Campo Austriaco (= Avstrijsko polje), kakor se je imenovalo veliko polje, razprostirajoče se sedaj tam, kjer so prej gospodarile kače klopotače, koraljke, (= Elaps Corallinus), tigri (= jaguarji) itd., nismo od republikancev dobili nikakega plačila. Zato smo se morali preživljati sami, kakor smo vedeli in znali. Na beg ni bilo niti misliti. Reki Rio Tondo in Rio Grande oklepata pokrajino kot kak polotok, na katerem bi človek že pri samem poskusu pobega izgubil življenje. Tudi se Avstrijci v teh pragozdovih in skalovjih ne bi mogli orientirati, kajti od cesarskega distrikta smo bili oddaljeni več ko 400 ur hoda.

Neki večer smo sedeli sami zase mi

ločen čas pobega: 2. januarja ob 11. ponoči. Ta dan ob 4. uri popoldne pa je naš soujetnik Friedrich Teffner nas vse — izdal! Skupno s kapitanom Sollisom so nas ujeli. Kapitanu kot špijonu in nam trem kot zarotnikom, za kakršne nas je ovadil lopov Friedrich Teffner, so z vrvmi zvezali roke in noge in vsakemu dodelili tri stražnike. Tako smo pričakovali 3. dan januarja 1866. Tudi ta dan nam niso sneli vezi, nobeden ni dobil ne kapljice vode ne koščka kruha. 4. januarja so vse štiri obsodili na smrt z ustreljenjem. Napočil je 5. januar. Kapitana Sollisa ni bilo več v ječi: ponoči sta bila prišla dva meščana, opijanila stražo, posadila kapitana na konja in — ni ga bilo več v Teustepecu. Mi trije

Katoliška katedrala v mehiškem glavnem mestu Mexico

trije, ki smo si bili prisegli zvestobo do groba: jaz, Josip Gratzer in Franc Juretz, — ta mi je bil v neki bitki pri Uvachuapanu rešil življenje, ko sem stal sam na prednji straži in me je napadel tiger (= jaguar). Pa je prišel k nam kapitan Sollis, se o vsem mogočem razgovarjal z nami in nam plačeval za pulque, pijačo iz aloinega soka. Ko se je uveril, da smo možje, katerim lahko zaupa, nam je pokazal nemški pisani ukaz generala Thuna (= Thun-Hohenstein), s katerim se mu naroča, odvesti v Teustepecu ujete Avstrijce. Prijetno iznenadeni smo vso noč pili v neki nam dobro znani indijanski koči. Drugi dan smo dobili od kapitana Sollisa denar z naročilom, naj ga skrivaj razdelimo med tovariše; tudi je bil do-

Avstrijci smo prosili za duhovnika, ki je v noči na 6. januarja res prišel iz Tlacotalpe. S čisto lahkim srcem sem pričakoval smrti, ko je v isti noči prihitel kurir in nam od Figara prinesel — pomiloščenje.

6. januarja ob 8. uri zjutraj smo zopet zagledali drug drugega, ko nas je močna eskorta Indijancev gnala na prefekturo. Tu so nam prečitali, da nas pomiloste samo s tem pogojem, ako stopimo v službo pri njihovih četah. Pritrdili smo in potem so nas izpustili in nam dali konje, orožje in denarja. Isti dan pa se je dogodil žalosten dogodek: rumena mrzlica mi je ugrabila tovariša Franca Jureta. Jaz in Gratzer sva ga še isti večer pokopala pod nekim visokim kaktusom in označila

grob s štiri čevlje visokim masivnim križem iz trdih debel.

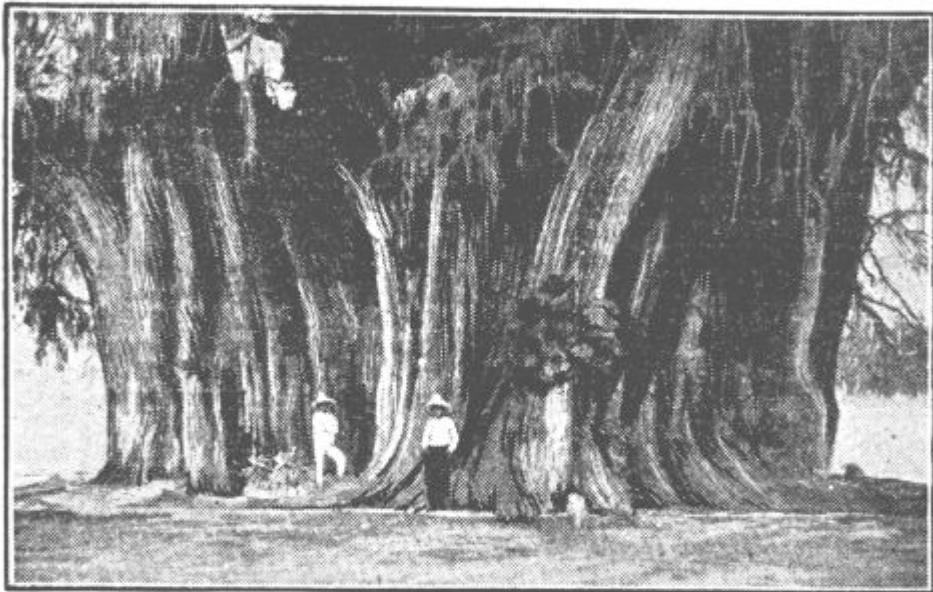
S prijateljem sva prišla k prvemu konjeniškemu oddelku suličarjev; z njimi sva se v Tlacotalpi in njeni okolici udeležila več bojev proti cesarskim četam, ki katerim pa nama je bil prehod nemogoč. 26. aprila 1866 se nama je to vendar le posrečilo: v bližini Sualtepeca so nas iznenada napadli avstrijski lovci in midva sva porabila priliko in s svojima konjema vred prešla k mehiškim avstrijskim četam, katerim sva potem pomagala pognati suličarje v beg.

Tako sva prišla jaz in prijatelj Gratzler zopet iz sovražnikovih klešč k ce-

pri kozarcu pulqueja pripovedoval, s kakimi težavami se je rešil, ko je s pomočjo prijateljev — meščanov ušel iz mesta Teustepeca.

Ta umik do Teotitlana je trajal do 8. maja 1866. Izgubili smo z ranjenci vred 400 mož.

19. maja je kapitan Sollis v bitki pri Decomabaci izgubil življenje po krivdi svojih ljudi. Isti dan sem bil jaz ranjen. Kljub rani sem 19 dni marširal in se udeležil manjših bojev. To mi je bilo mogoče le radi tega, ker sem videl, kako je sovražnik pekel moje ranjene tovariše, ki so zaostali. Sovražnik je vihral za nami do Teotitlana, se tu postavil in nam zaprl umik proti Oaxaci.

Iz mehiške flore: Več tisoč let stara močvirska cipresa

sarski vojski. General Figaro je od generala Garcie dobil ojačenje in z 2300 možmi zasedel Sualtepec. Nas Avstrijcev je bilo z domačimi cesarskimi vred okoli 700 in smo imeli eno gorsko baterijo s 4 trifuntnimi kanoni.

30. aprila 1866 nas je sovražnik, ki je bil v premoči, od dveh strani napadel in nas kljub odporu potisnil nazaj.

Umikali smo se preko Iscatlana, San Dominga, Sante Cruz, Aque Sante, Tortilia, Cicotitlana do Teotitlana, kjer sta nam prišla naproti kapetan Pinkelmeier s 3. stotnijo in kapitan Sollis s 200 domačini.

Sollis je menil in mojemu prijatelju Gratzlerju segel v roke in nama potem

Mene so s protičetaško stotnijo poslali v bolnico v Puebla, kamor sem prišel 7. junija 1866.

S pomočjo nekega mehiškega umetnika se je moja rana kmalu zacelila, toda niguas — bolhe, živeče v pesku (*Sarcopsylla penetrans* L.), — niso hotele iz mojih nog in rok; treba jih je bilo izrezavati in izvrtavati iz kože, kar mi je povzročalo strašne bolečine.

3. avgusta sem okreval, zapustil bolnico in se vrnil k protičetašem. Naš komandant je bil kapetan Delasalla. Ukazano nam je bilo, kar najhitreje pretakniti vso deželo. Zato smo si rekvirirali toliko mul in konj, da je nazadnje lahko ves oddelek jezdil.

Ko smo prišli v Acatlan, sem se javil k svoji stotnji, katero je vodil nadporočnik Pantzl. Konja sem si obdržal, vendar sem ga še isti dan prodal za 14 pesos, t. j. 30 forintov.

Iz Acatlana je bilo treba iti na pomoč 16. stotnji mojega bataljona, ki jo je sovražnik oblegal v Oaxaci. Pod poveljstvom majorja Bernharta nas je marširalo tja pet lovskih stotnij s tremi gorskimi kanoni, dva eskadrona ulancev in mehiški polkovnik Troheker z 200 domačini suličarji. 18. oktobra 1866 smo na gorovju Carboneri trčili na sovražnika, ki je štel 13.000 mož, in vnela se je strašna bitka. Hoteli smo prodreti sovražne črte in smo zaporedoma naskakovali strme skale, na katerih je stal sovražnik. Minute in minute ni bilo čuti strela iz puške, slišalo se je samo rožljanje bajonetov in udarjanje s puškinimi kopiti pa stokanje ranjencev.

Naš komandant major Bernhart z ulanci in konjeniškim oddelkom Trohekerjevim se je strahopetno umaknil in pustil nas lovce z artiljerijo same. Kljub temu smo se bili kot besni, dokler nas močnejši sovražnik ni premagal. 200 lovcev in artiljerijo so sovražniki zajeli in nas odgnali v Oaxaco, kjer smo pod republikanskim generalom Porfirijem Diazom morali izdelovati smodnik.

Tudi so v okolici Oaxace 30 do 40 ur daleč rekvirirali vse kovinske predmete kakor tudi cerkvene zvonove, da so ulivali iz njih kanone in krogle: sovražniki so se oboroževali, da bi se čimprej dvignili proti Puebli, kar se je zgodilo nedolgo po bitki na Carboneri.

V februarju 1867 je marširal Porfirio Diaz s 14.000 možmi in 100 kanoni proti Uvachupanu, potiskal razkropljene cesarske čete nazaj, se polastil mest Devacana, Orizabe, Cordove in drugih. 26. marca je prišel do Pueble in 2. aprila 1867 je zavzel to »angelsko mesto« (la Puebla de los Angeles).

Nas ujetnike so sovražniki eskortirali v Pueblo, kjer smo ostali do kapitulacije glavnega mesta Mexice, zasedbe Queretara in smrti cesarjeve.

14. julija 1867 sem zvedel od nekega vojaka, ki se je vrnil iz Queretara, da je Friedrichu Tefinerju, ki je izdal mene, moja dva tovariša Josipa Graterja in Franca Juretna ter kapitana Sollisa, življenja luč upihnila avstrijska krogla.

Ko je bila 19. junija 1867 izvršena smrtna obsodba nad cesarjem Maksimilijanom ter njegovima generaloma Miramonom in Mejio, so prišli avstrijski ujetniki, 600 mož po številu, v Pueblo. Od tu so nas poslali v raznih transportih v Vera Cruz, kjer nas je čakal viceadmiral Tegetthoff. Ker nas njegova ladja »Elisabeth« ni mogla sprejeti in je morala čakati na mrtvo truplo cesarja, smo se vkrcali na neko francosko jadrnico in 24. julija 1867 zapustili objubljeno deželo.

2. oktobra 1867 smo pristali v Pauillacu (na Francoskem). Tu smo prebili devet dni v kontumacijski hiši, nakar nas je Napoleon (III.) nanovo opremil. Poštni parnik nas je odpeljal v Bordeaux, od tu pa smo se vozili z železnico na Pariz, Strasbourg, Würtembergsko, Bavarsko, Salzburško, Dunaj.

V avstrijski prestolnici smo dobili od civilne privatne ubožne blagajne vsak po 3 forinte, potem pa so nas na erarične stroške odpravili v naše domače okraje. V svoje rodno mesto sem prišel 28. oktobra 1867 — bolan in brez vseh sredstev.

To je kratek, toda resničen izvleček iz mojega življenja v Mehiki od mojega prihoda 2. februarja 1865 do mojega vkrcanja in vrnitve v domovino 24. julija 1867, ko smo zapustili pristanišče Vera Cruz in trdnjavo San Juan.

Ivan Zapotnik,
jetniški paznik

(Konec)

»NEDOTAKLJIVI« V INDIJI

Znano je, da indsko ljudstvo razdeljeno v kaste in da se morajo člani nižjih kast na daleč izogibati članom višjih kast; največji reveži so še vedno parijske ali »nedotakljive«. Le teh se ne sme nihče iz višje kaste niti dotakniti. Po najnovejši statistiki je v Indiji 43.6 milijona človeških bitij, katera nimajo pred člani višjih kast niti toliko pravice, kakor pri naših kmetih pes v hiši. Največ teh je v Bengaliji (57%). Pesnik Rabindranath Tagore, sam član visoke kaste, ki se tolikanj spotika nad napravami in moralo zapadnega človeštva, molči o usodi teh svojih zatiranih in zaničevanih rojakov.

Dr. Oskar Reya

== Z izleta na Norveško ==

**Od Ljubljane do Hamburga — V tretji svetovni luki —
Kako potuješ na izletniški ladji — V norveškem Ber-
genju — Vožnja po fjordih**

Hamburško-Južnoameriška paroplovna družba prireja vsako leto družabne izlete v Egipt, Baltiške države in tudi na Norveško in Spitzberge. Letošnjega izleta na Spitzberge se je udeležilo tudi šest Ljubljancev. Naj v naslednjem zabeležim naše vtiske s tega, brez dvoma prav interesantnega potovanja.

cke« nas je že pričakovala naša ladja »Monte Olivia«.

Vse ladje HSDG (Hamburg - Süd-amerikanische Dampfschiffahrts-Gesellschaft) nosijo španska imena, najraje po kakšni gori, »monte«. Tako imamo Monte Sarmiento, M. Cervantes, ki se je lansko leto potopil ob Chilenski obali, in

V norveškem Bergenu: Ribji trg s pogledom na del luke

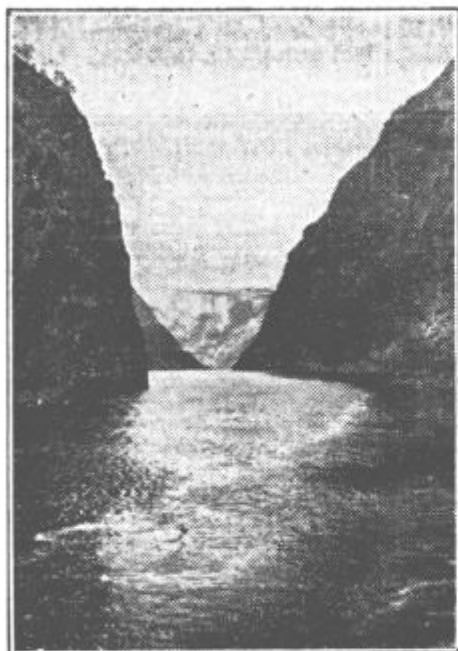
Po 24 urni vožnji z brzovlakom pripeš preko Münchena v Hamburg. Hamburg je za New Yorkom in Liverpoolom tretja luka na svetu in šteje z vsemi predmetji vred nad en milijon prebivalcev. Kot luka ima to prednost, da ne leži ob odprtem morju, kjer bi viharni valovi ovirali promet, ampak daleč v kopnem ob ustju reke Labe, ki je dovolj globoka, da sprejema tudi največje prekoceanske parnike. Od Hamburga do odprtega morja imaš še dve uri z brzovlakom ali okrog 150 km. V luki za osebni promet ob tako zvanem »Überseebrü-

Monte Olivia. Olivia se imenuje neka gora na Ognjeni zemlji na skrajnem robu Južne Amerike. Kapital te družbe je južno-ameriški, odtod španska imena na njenih ladjah, vendar je tehnično vodstvo v nemških rokah; takisto gradba ladij.

Naša »Olivia« je dolga 160 m, široka 20 m, visoka 13 m, do vrha najvišjega jambora 58 m in obsega 21.000 register-ton. (1 register-tona ima 2,83 kubičnih metrov). Nje brzina znaša 14,25 morskih milj na uro ali približno 26 km (1 morska milja je enaka 1,852 km).

Prazna ladja tehta 10.750 ton. Ima dva vijaka in se pogon vrši z nafto. Celotna posadka šteje 207 mož.

Vseh izletnikov je bilo na ladji okrog 1400 iz vseh evropskih držav; nekaj je bilo kajpa tudi Američanov. Prevladovali so Nemci iz Reicha in Avstrijci, vendar je bilo precej Cehov in čeških Nemcev. Nemška univerza v Pragi se je udeležila izleta s par sto študenti pod vodstvom profesorjev. Jugoslovenov nas je bilo deset: šest Ljubljancev in štirje iz Karlovca. Zato je ob slavnostnih prilikah vihrala na jamboru tudi naša trobojnica.

Sognefjord

Hrana na ladji je bila meščanska: zjutraj in popoldne kava, čaj ali čokolada s kruhom, maslom in marmelado ter dva jajca. Opoldan juha, meso, dve prikuhi in močnata jed, odnosno kompot, zvečer pečenka s prikuho ter različne vrste salam in sira. Hrana je bila za vse potnike enaka, razlikovali smo se le po prenočiščih — od skupnega ležišča do luksuzne kabine. Na krovu sta bili dve godbi: na pihala in na lok. Prva je svirala ob slavnostnih prilikah, kakor ob prihodu in odhodu iz luke ter vsako jutro ob pol 7. uri budnico. Druga pa je udarjala takt zvečer, ko so se od 9. do 12. vrteli v družabni dvorani plesa željni pari. Nadalje je na ladji knjigarna, ki

prodaja predvsem vodiče in geografske karte Norveške in polarnih krajev. Na drugem koncu zopet prodajajo vse fotopotreščine in razglednice. Potnikom je na razpolago temnica za vlaganje in razvijanje fotografskih plošč. Imajo celo ladijskega fotografa, ki fotografira potnike na izletnih točkah. Ne manjka niti trafike, niti kantine, niti brivnice za gospode in za dame. Imajo celo likalnico, da bi gospodje in gospodične ne prihajali na promenadni krov pomečkani. Da se ob tej priliki sklepajo nova znanstva, ni treba še posebej poudariti, saj je baš naša ladja dobila na prejšnjih potovanjih ime »Verlobungsschiff«. Na ladji je radio-postaja, ki nas stalno obvešča o vseh svetovnih dogodkih. Zvedeli smo n. pr., da se vrši v Zagrebu evharistični kongres in da je ob tej priliki vlak zavozil v kopico ljudi, ki so z železniškega nasipa opazovali neko prireditev. Če je želel kdo domov brzojaviti, je lahko to storil; plačal je za 15 besed 4 marke ali 55 dinarjev. Nekaj potnikov je dobilo brzojave od domačih. Vse smo plačevali v nemškem denarju, zato ima ladja tudi lastno menjalnico.

Interesantno je vedeti, koliko provijanta vzame ladje na krov za tako 18-dnevno vožnjo in za približno 1700 ljudi. Evo nekaj števil: 20.000 kg mesa, 1500 kg salam in klobas, 600 kg sira, 18.000 kg sladkorja, 75 kg čaja, 600 kg sočivja, 5000 kg paštet, 2000 kg rib, 1500 kg masla, 1000 kg kave, 10.000 kg moke, 1000 kg riža, 6000 kg sveže zelenjave, 50.000 jajc, 50.000 kg krompirja, 500 sodčkov piva (12.500 litrov), 6000 steklenic vina in likerjev in celo zalogo cigaret in tobaka. V kuhinji ni niti ene ženske; sploh se tam suče razmeroma malo ljudi, zakaj vsa dela se opravljajo s stroji: stroji lupijo krompir, stroji mesijo testo. Jasno je, da imajo tudi ladijsko pekarno, ki speče dnevno 5000 žemelj, 1000 hlebov in 72 velikih krožnikov kolačev.

Tudi za primer bolezni je vse preskrbljeno. Moški lazaret ima 86, ženski 65 postelj. Zdravnik razpolaga z vsemi modernimi instrumenti in aparati, manjka mu le — Röntgenov aparat. Posebna sobica se uporablja za mrtvašnico. Omenim naj, da mrliča na taki izletni vožnji ne vržejo v morje, kakor to po navadi store na širnem morju, ampak ga shranijo med led in ga pokopljejo v prvi luki. Tudi naš izlet ni bil brez smrtnega slučaja. Mladega dijaka je zadela v kopalnici srčna kap. Pripeljali so ga v Hamburg.

V primeru nesreče na morju razpolaga »Olivia« s 34 motornimi čolni, v katere lahko gre do 50 potnikov. Če bi bilo dovolj časa, bi se lahko vsi rešili. Poleg tega pa ima še 2750 rešilnih pasov in 28 rešilnih obrobov. Vsak rešilni čoln ima stalno v zalogi dovolj bencina, rum in kekse za okrepitev potnikov.

★

Iz Hamburga smo odrinili v soboto 9. avgusta ob 4. uri popoldne. Ladja spo-

Sedmere sestre v Storfjordru

četka ne vozi sama, ampak jo vodita dva vlačilca, »Lotse« imenovana. Laba je zelo umazana in kalna, podobna razredčeni gnojnici. Ko prideš iz luke, vidiš na desni strani nešteto hotelov s kopaljišči. Malo so se mi ti kopalci zasmilili ob spominu na našo bistro, modro-zeleno Savo. Pasirali smo znani otok Helgoland in se drugo jutro znašli že na odprtem Severnem morju. Ker je bila drugi dan nedelja, je bilo tudi za vernike poskrbljeno vse potrebno. Prisostvovali smo dvem mašam: katoliški in luteranski. Plesno dvorano so pretvorili v kapelo: najprej je bral mašo katoliški duhovnik,

potem pa je protestantski opravil svoje obrede. Pri obeh mašah je svirala godba na pihala nabožne pesmi, peli pa smo vsi potniki v zboru. Mnogo nemških nabožnih pesmi ima isto melodijo kakor slovenske. Po obeh mašah sodeč, so prevladovali katoličani. Seveda ni manjkalo pridig: vendar ni bila nobena dolgočasna, marveč vsaka globoko zamišljena. Govornika sta se zavedala, da imata pred seboj le izobražence. Med potniki je bilo tudi precej Judov. Kje so le-ti opravili svojo službo božjo, ne vem. Najbrže v »jedilnici«.

Popoldan smo imeli žalno svečanost. Ko je ladja okrog 5. ure plula preko Skager Raka, so se Nemci spomnili žrtev, ki so tu padle 31. maja 1916 v pomorski bitki med nemškim in angleškim brodom. Luteranski pastor je imel nagovor in godba je zaigrala žalni koral; ko je kapitan vrgel v morje venec iz lavorik in hrastovih vejic ter z nemškim trakom, je godba zasvirala nemško himno »Deutschland über alles«, ki so jo Nemci navdušeno še zapeli. Ima isto melodijo kakor bivša »Bog ohrani, Bog obvari...« Objektivnega popotnika je morda ta svečanost neprijetno dirnila, ker se ni nihče spomnil angleških žrtev, ki jih je bilo več ko nemških. V splošnem je bil žalosten trenutek. A kmalu nas je zopet poživila godba s koračnico »Alte Kameraden«.

Pred večerjo je dr. Brandt, profesor na nemški univerzi v Pragi, imel geografsko predavanje o severnih krajih. Med drugim nas je opozoril na dolžino dneva. Solnce je zašlo šele ob pol 9. uri in smo ob 9. še prav lahko čitali na krovu. Čim severnejše smo prihajali, tem daljši je postajal dan. Naj omenim, da je bilo za pouk na ladji dobro poskrbljeno. Za časa potovanja smo imeli redna predavanja, a vodstvo ladje nas je z megafonom opozarjalo na vsako zgodovinsko ali prirodno znamenitost. Poleg tega smo dobivali vsak dan pri večerji program za naslednji dan in navodilo za izlete in ogledovanje na kopnem. Ladja ima svojo majhno tiskarno in je vsa obvestila izdajala tiskana.

★

Drugega dne v ponedeljek ob 6. uri zjutraj smo prispeli v Bergen. Potovali smo torej od Hamburga do Bergena 38 ur. Bergen je v Norveški za glavnim mestom Oslo drugo največje mesto. Ima 65.000 prebivalcev ter sijajno luko; bavi se predvsem z izvažanjem lesa, nikla in

rib. Neposredno nad mestom se dviga hrib Floien, visok kakor naša Šmarna gora; nanj vodi tirna žična železnica. Z vrha se odpira krasna panorama. Tik pod teboj leži Bergen z luko, v daljavi pa vijugast zaliv, ki že spominja na fjorde.

Iz Bergena smo krenili v Sogne-fjord, ki je največji in najdaljši izmed vseh fjordov. Fjordi niso majhne zajedè v kopno, ampak zelo dolgi in vijugasti, z nešteti stranskimi fjordi. Sogne-fjord je dolg 187 km. Če bi šteli še njegove stranske fjorde, bi njegova dolžina znašala še enkrat toliko. Brzovlak bi prispel na konec po dveh in en četrt ure; ladja rabi sedem ur. Spočetka je fjord nekoliko kilometrov širok, proti koncu pa se vedno bolj zožuje, tako da njegova širina pade celo pod 100 m. Nekateri fjordi v severni Norveški so tako ozki, da ladja sploh ne more skozi nje. Stranske stene padajo strmo v morje in so včasih visoke preko 1000 m. Fjordi se navadno končajo z reko, ki se strmo spušča z okolnega amfiteatra v morje, ponekod v obliki vodopada. Na vrhu se razprostirajo široke, s snegom in ledom pokrite planote, imenovane »fjeld«.

Fjordi so nastali v tako zvani diluvialni ali ledni dobi. Iz zgodovine naše zemlje vemo, da so se menjavale dobe z izredno milim in toplim podnebjem z dobami, v katerih je prevladoval neznosen mraz in led. Za časa poslednje ledne dobe je segal polarni led daleč proti jugu, tako da je pokrival vso severno Evropo. Radi hudega mraza je led pokrival tudi vse Alpe, tako da je bila pod ledom vsa naša Alpska Slovenija. Ledeni jeziki, ki so se spuščali navzdol, so izrezali široke, črki U podobne doline. Temu dolbljenju se ni mogel ustavljati niti najtrši kamen. Pozneje, ko se je led umaknil na sever in v višine, je dno teh dolin prekrilo morje; danes stojijo pred nami fjordi v vsej svoji lepoti in veličanstvu. Slične prirodne zgradbe najdemo tudi v naši domovini. Zamisli si, da bi Bohinjsko jezero preplavilo več bohinjski kot. Strme, stranske stene in končni vodopad Savica bi ti nudile iste krasote, kakor norveški fjordi. Enake pojave bi videl v Krmu in v Vratih ter v ostalih dolinah pod Triglavom, če bi morje preplavilo dno teh dolin.

Omenil sem, da navadno zaključujejo fjord vodopadi. Pa tudi ob stranskih stenah padajo vodopadi v morje. Take, kakor so naš Peričnik, Nadiža v Planici ali tudi Savica, srečuješ tu na vsakih sto

korakov. Najlepši izmed vseh je skupina sedmerih zaporednih vodopadov, ki jih imenujejo »Sedmere sestre«. To krasno skupino smo videli v naslednjem Storfjordu. Norvežani se v splošnem kaj radi ponašajo z izrazom sestra. Na severu Norveške blizu Lofotskih otokov se vrsti zaporedoma sedem vrhov, ki jih imenujejo tudi sedmere sestre; na Spitzbergih se vrsti blizu Magdalena - zaliva sedem lednikov, ki jim zopet pravijo sedmere sestre. Storfjord zaključujeta dva vodopada, ki so jih Norvežani nazvali sestra in brat. Vodopadi so najlepši pomladi, ko se stopi sneg in ledniki. Na koncu in na vrhu fjordov so navadno hoteli, ki so sicer zelo udobni, ampak tudi od sila dragi.

Ogledali smo si še tretji, Molde-fjord. Takoj pri vходу v fjord leži mestece Molde, po katerem se fjord imenuje. Fjord zaključuje strmi greben Romsdalshorn, ali tudi norveški Matterhorn imenovan, visok je 1556 m. Do leta 1881. je veljal za nedostopnega; danes ga drzni plezalci premagajo v 14 urah. S tem smo fjorde dokončali in ladja se je napotila v polarno Norveško. Dne 13. avgusta popoldne smo že pasirali severni polarni krog.

Država Hati v Mali Aziji

Po klinopisnih tekstih iz Boghazkōja (»Vas na klancu«, 150 km vzhodno od Angore) se je znanje starega vzhoda v 2. tisočletju pred Kristusom postavilo na povsem novo osnovo. Pisma in letopisi kraljev pripovedujejo o prijaznih in sovražnih odnošajih države Hati, ovladajoče domala vso Malo Azijo, nasproti Egiptu Amenophisa IV. Tutankhamona in Ramsesa II, nasproti Babiloniji, Asiriji in mnogim drugim deželam.

Nad 1000 mestnih in deželskih imen v Mali Aziji navajajo klinopisna besedila, a za prav neznatno število njih poznamo lego. Skoraj vsi kraji so se sčasoma prekrstili, samo iz pismenih podatkov pa se položaj ne da dognati. Zato so si znanstveniki skušali pomagati z arheologijo. Zasebni pokrovitelji so omogočili profesorju Edm. Weigandu in dr. E. Forrerju pred dobrimi tremi leti raziskavanje na mestu. Forrer je domneval, da turška beseda hüyük pomeni vselej kulturne griče, pod katerimi so skoro vsakikrat pokopani ostanki mest iz hatske države. Ugotovila sta nič manj ko 180 mestnih selišč iz pred-rimske dobe. Dolinska mesta (hüyük) so v premoči, gorska mesta (hisar) pa precej

redka. Prva stoji na vsestransko omejeni vzpetini, 6 do 34 m visoki, 60 do 900 m v premeru. V celoti obstoji iz gline razpadlih in spaljenih hiš, ki so se zaradi mestnega obzidja gradile vedno na istem prostoru in v teku tisočletij nakopičile pravi hribec. Obzidje je bilo iz dveh ali treh kamenitih obodov. A le v redkih primerih so kvadri še tu nad zemljo, ker so bili ti zidovi skozi tisočletja prikladni kamnolomi. Na vrhuncu hujjuka stoji včasih močan stolp, včasih pa grad ali tempelj.

Planinska mesta leže na pogostnih skalnatih ploščah, ki jih je lahko braniti, in na strmih gorah. Na neki taki ploščadi sta raziskovalca razkrila talni načrt velike palače v obliki praznih rovov, iz katerih so vaščani populili kamene palačnih zidov. Pri njih se je moralo skrbeti za vodo s podzernskimi hodniki, ki so držali do vode. Pri nekaterih sta zasledila takšne hodnike. Stolpi ter utrjena vrata dopolnjujejo sliko. Največja najdba se je naključila v planinskem mestu južnovzhodno od Jozgada na grebenu Kerkjanos - Dagma. Po svojem razsegu, 1,6×2,3 km, dosega Boghaz-köj,

prestolnico hatiske države. Za vodo sta skrbela dva umetna ribnika.

Vodilne izkoppine za časovno razvrstitev vseh teh mest so kajpada črepine, ki so raznoliko pobarvane in razvijajo izredno bogastvo dražestnih geometrijskih vzorcev. Toda za točnejšo časovno sledico nam nedostaja za predrimsko dobo doslej vsega podrobnega znanja. Zategadelj se mora odkopavanje plasti, ki nam bodo pokazale časovno zaporednost in s tem relativno kronologijo, označiti za najpomembnejšo nalogo bližnje bodočnosti.

Porazdelitev hatiskih naselij uči, da je bila Mala Azija v oni dobi gosteje obljudena nego dandanes. Umetno namakanje ravnin okoli Konije, ki so jih šele v najnovejših časih nemški inženjerji po turškem naročilu z velikopoteznim namakovalnim sestvom zopet pridobili za kulturo, je že tisočletja do razpada hatiske države iz gole stepe napravila gosto poseljeno kulturno zemljo.

*

Ali Zalivski tok izpreminja smer?

Ze nekaj časa prihajajo z Norveškega vesti, da so ladijski kapitani ugotovili, kako se Zalivski tok polagoma umika iz doseđanje smeri. Vestem sprva ni bilo verjeti, toda sedaj se potrjujejo tudi z verodostojne strani.

Kakor je poročal pariški list »Matin«, je poveljnik oceanskega parobroda »Beregaria«, kapitan Arthur H. Rostrom poslal pomorskim oblastvom poročilo, v katerem navaja, da po njegovih opazovanjih topli morski tok polagoma, toda stalno zapuša doseđanje smer. Sodeč po njegovih dognanjih, se Zalivski tok, prišedši iz Mehikanskega zaliva, obrača sedaj bolj proti severu, to se pravi, da teče nekoliko zapadnejše, v smeri proti ameriškemu obrežju ob Atlantiku.

V Zedinjenih državah so seveda silno radovedni na posledice, ki jih utegne imeti ta narodni pojav na njihove dežele v bližnji ali daljni bodočnosti. Mesto New York ima n. pr. isto zemljepisno širino kakor Napolj, in bi prav za prav moralo imeti tudi enako podnebje kakor južna Italija, kar se pa — kakor znano — ne ujema. V New Yorku slede vročim poletjem jako ostre zime, ki jih povzročajo

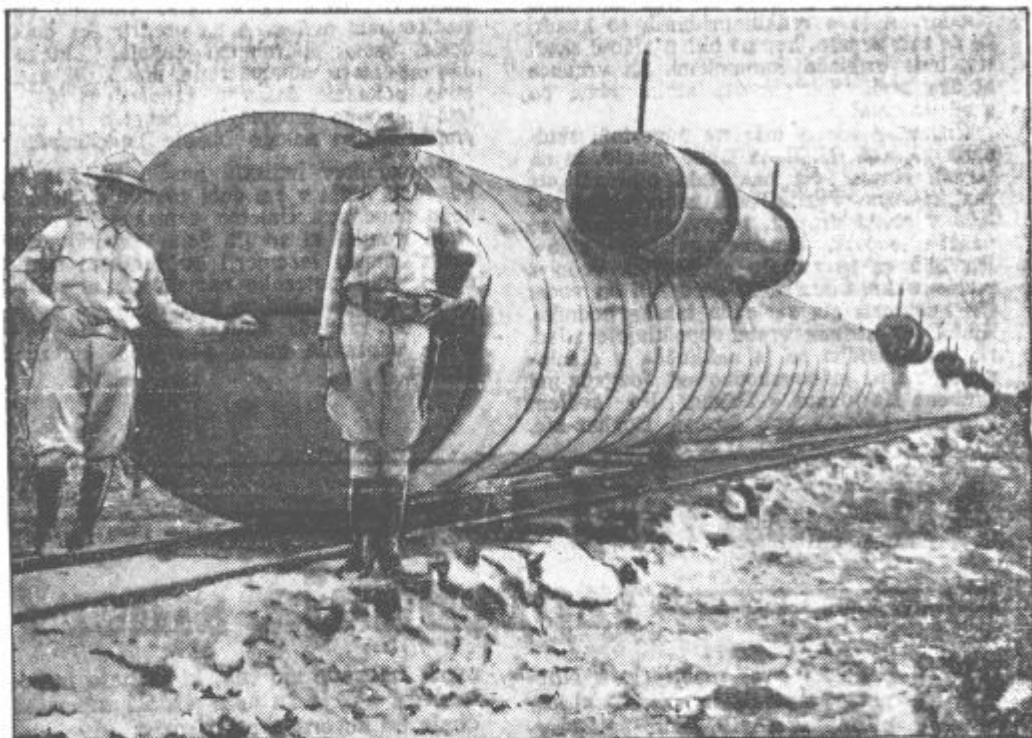
mrzli Labradorski tok, ki prihaja iz polarnega morja in teče vzdolž ameriške obale od severa proti jugu.

Ako se bo Zalivski tok tudi v bodoče obračal vedno bolj proti severozapadu, potem mora prej ali slej zadeti na Labradorski tok in s tem paralizirati učinek tega mrzlega morskoga toka na okoliško podnebje. Tako bi prišla atlantska obrežja Severne Amerike v mnogo milejše in enakomernejše podnebje. Lahko pa se tudi zgodi, da bo Zalivski tok počasi odrinil Labradorski tok proti sredini Atlantskega oceana, kar bi imelo za obrežne dežele severne Evrope nedogledno kvarne posledice. Blagodejni učinek toplega Zalivskega toka, kateremu edinemu se morajo zahvaliti obrežja Anglije in Norveške za svoje milo podnebje, bi izginil. Vse te dežele bi počasi zajelo isto podnebje, kakršnega imajo sedaj polotok Labrador in Nova Fundlandija.

Nenavadno ostre zime, ki so jih imeli na Norveškem zadnja tri leta, kar nekam potrjujejo gornjo teorijo. Leta 1929. je na skandinavskem polotoku nekajkrat zapadel sneg celo meseca junija in julija, kar tudi tam gori ni vsakdanji pojav.

K sreči se lahko klimatične izpremembe zaradi nove smeri Zalivskega toka uveljavljajo le prav počasi in Srednji Evropi se zaradi tega vsaj zaenkrat ni treba ničesar bati.

ni. Fichot enostavno zanikuje dejstvo, da se je smer izpremenila in trdi, da sta se oba morska toka že od nekdaj prelivala drug skozi drugega. Le Danois pa pravi, da Zalivski tok nikoli ni po-

Elektrika iz Zalivskega toka

Stráže ob ogromni jekleni cevi, ki jo na nerava francoski učenjak George Claude položiti v morje, da bo po njej črpal toplo vodo Zalivskega toka za proizvodnjanje električne energije. Zaradi sabotaže, prejkone, sta se mu dve slični cevi že potopili

Naposled pa izprememba smeri Zalivskega toka, ki bi imela tako nedogledne posledice, še vedno ni povsem dognana stvar. Generalni inženjer francoskega hidrografskega urada Fichot, kakor tudi ravnatelj francoskega ribarskega urada Eduard Le Danois dvomita, da bi bili zaključki Arthurja H. Rostroma pravil-

polnoma dosegel francoske obale in da bo specifično težje vodovje Labradoraškega toka vedno branilo pristop toplega Zalivskega toka k ameriškem obrežju.

Kdo ima prav v tem velevažnem vprašanju: ali kapitan »Berengarije« ali pa oba Francoza, ki oporekata njegovim trditvam, bo pokazala bodočnost.

KNJIGE

Najstarejša knjiga na svetu je »Prisse Payrus«, ki jo varuje pariška Narodna biblioteka. Poteka iz leta 3350 pred Kr. Nasel jo je učenjak, po katerem je dobila ime, v nekem grobu blizu Theb.

Največja knjiga na svetu je neki anatomski atlas, ki ga ima knjižnica državne obrtne šole na Dunaju. Knjiga je vi-

soka 1,90 m in široka 90 cm. Tiskana je bila v letih 1823—1830.

Najtežja knjiga na svetu je »Zgodovina Itake«, ki jo je dal natisniti neki habsburški nadvojvoda v začetku tega stoletja pod naslovom »Parga«. Tehta 48 kg.

Najdražja knjiga je 42 vrstno Gutenbergovo Sveto pismo: dr. Volbichr je pred leti plačal zanj približno 17 milijonov dinarjev.

C. Roth

Obleganje Rima

pred šestdesetimi leti

Spomini švicarja iz papeževe vojske

Zvečer 19. septembra 1870 sem stal na rimskem mestnem obzidju in gledal čez vreče, ki so jih bili med obleganjem naložili v plasti na zidu, da bi pokrile del nekoliko odprtega trga pred cerkvijo sv. Ivana.

Ker je bila divna noč, kakršne so samo v Italiji, sem prav lepo videl v italijansko taborišče tam preko in sem jel razmišljati, kdaj neki bodo začele plesati peklenške topovske krogle.

Bilo je nekako med 10. in 11. uro ponoči, kar nastane v italijanskem taborišču neznanski vrišč. Bilo mi je takoj jasno: Dobili so povelje, da mora vojska naslednje jutro naskočiti ozidje. Nu, dolgo sem se veselil te spremembe, a na koncu je nisem bil tako vesel kakor v začetku. Ko se je začelo obsedanje, so me namreč bili dodelili kot služabnika vojnemu zdravniku. Prav to svojstvo mi je dovoljevalo svoboščino, da sem smel tako pozno na ozidje. Naše čete, ki so bile znotraj mestnih vrat sv. Ivana, so legle spat kar na odprtem prostoru. Tam so se osredotočile različne vrste orožja. Kolikor se spominjam, so bile ondi štiri stotnije karabinjerjev, dve stotnji francoskih legijonarjev in dve stotnji vojakov, ki so jih bili nabrali v Rimu. Bili pa sta tudi dve stotnji Zuavov in slednjič baterija pozicijskega topništva, da ne pozabim strojnih pušk, ki so bile razvrščene nasproti mestnim vratom, v notranjščini nekega preluknjanega samostanskega zida.

Strežaji častnikov in bolničarji so bili razvrščeni vzdolž hodnikov neke odprte lope poleg cerkve; poleg lope so v prostornejšem pristrešku spali oficirji.

Ko sem tako nekaj trenutkov gledal ven in čakal, da se je radost v italijanskem taborišču malo polegla, sem razmišljal, kaj mi je zdaj storiti. Prišlo mi je na misel, da bi vse, kar sem videl, povedal kateremukoli izmed častnikov, ki jim je bil podrejen tudi moj zdravnik. Odločil sem se, da to storim in sem kmalu potrkal na neka vrata. Oster glas je vprašal: »Kdo je zunaj?« Povedal sem

svoje ime in pristavil, kaj sem videl in slišal. Naposled sem še dejal, da se bo po mojem naslednji dan najbrže že navsezgodaj začelo bombardiranje.

»Drzno človeče, glej, da izgineš, sicer bomo poskrbeli za to, da nas ne boš več v prihodnje nadlegoval pri spanju!«

Ta odgovor me je tako preplašil, da sem se potihoma splazil nazaj na svoje mesto, da se vlečem k počitku. A zaspati sem mogel šele pozno po polnoči. Odgovor, ki sem ga bil dobil na blagohotno opozorilo, me je bil na moč ogorčil.

Zjutraj ob štirih, ko sem še trdno spal, so me zbudili. Že so bile udarile v hodnik s stebri prve granate. Častniki so kakor podgane pobegnili iz spalnice, ki je ležala baš v metu topov. Ko me je doktor ugledal, je dejal: »Presneto dobro ste pogodili in pravilno sodili; kdo bi si mislil kaj takega!«

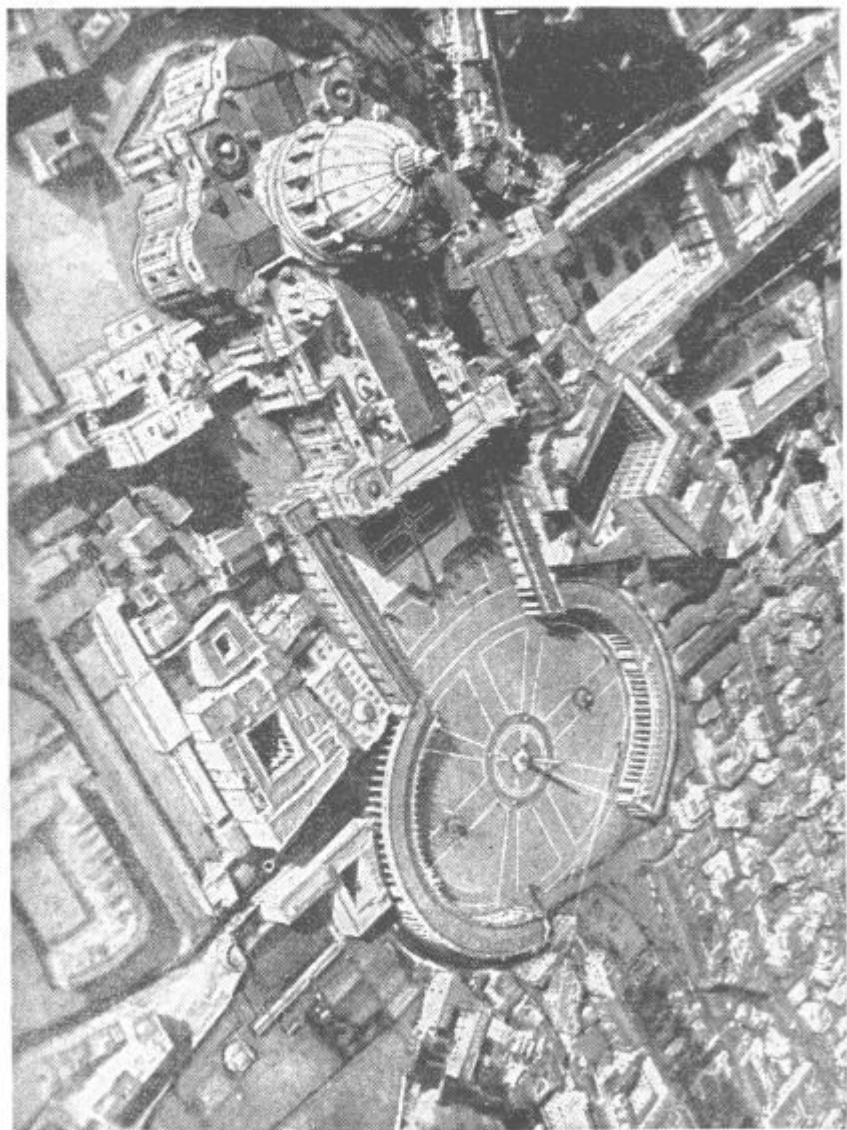
Tako se je torej začelo bombardiranje slavnega dne 20. septembra 1870. Treba je bilo iti na delo. Že so prinesli bolničarji prvega ranjenca na nosilih. Granata mu je odtrgala desno nogo. Bil je saper iz stotnije, ki sem ji bil svojčas tudi jaz prideljen. »Jakob,« me je nagovoril, »slabo ležim, podloži mi karkoli.« Naglo sem mu porinil šop slame pod zglavje in hrbet. »Revež, trpiš huđe bolečine, kaj?« sem ga vprašal. »Ah, saj še nič ne čutim,« je odvrnil. Zdravnik ga je naglo obvezal, potem pa so ga odnesli v bolnišnico, ki je bila oddaljena kakih 200 m od cerkve. Odrezali so mu nogo, a je kmalu umrl. Ranocelnštvo in oskrba ranjencev sta bili v papeževi državi na kaj primitivni stopnji.

Takoj nato so prinesli bolničarji mladega Poljaka. V čreva se mu je zaril drobec granate. Vpil je na vso moč. Odnesli so ga v bolnico. Tudi ta je kmalu izdihnil.

Tretji ranjenec je bil artiljerijski častnik. Strel v desno sence mu je bil prinesel smrt. Med obstreljevanjem je minil čas tja do osme ure. Mestna vrata sv. Ivana so bila že razdejana, in kar je bilo na njih zgorljivega, je zgorelo. Med obstreljevanjem so bili vrata dvojno

obvesili z žimnicami, da bi uspešneje kljubovala kroglam. Pokazalo pa se je, da je vse to zaman. V dveh urah je bilo vse pokončano. Plamen je mogočno suk-ljal kvišku in žrl, kar je bilo iz lesa in iz blaga.

počil, je razpršil tudi kamen, ki je v drobcih frčal na vse strani. Vendar sem se srečno izognil nevarnosti in prilezel v sredino mesta, kjer se ni bilo ničesar bati.

Pogled na Vatikansko mesto v Rimu
s baziliko sv. Petra in papeškimi dvori

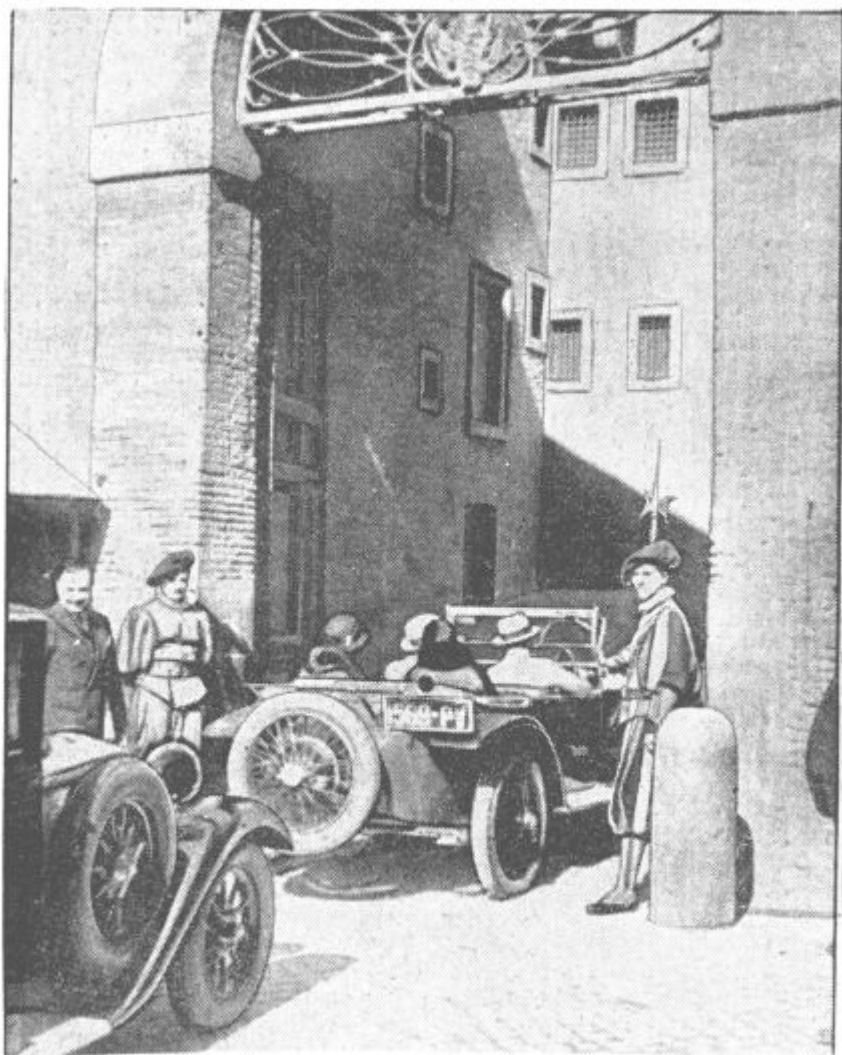
Ob tistem času mi je velel doktor, ki sem mu stregel, naj grem v mesto ter sporočim njegovi ženi, kako je z njim. Naloga je bila težka, kajti cesta, po kateri bi bil moral iti, je bila ves čas pod ognjem oblegovalcev. Ker je bil vrhu tega zid še zelo visok, niso treskale samo granate; kadar se je kak izstrelek raz-

Javil sem doktorjevi ženi — pravi rimski krasotici, da je vse v redu in sem se pokrepčal z južino, ki mi jo je bila prinesla v zahvalo. Nič se mi ni mudilo nazaj; ravnodušno in mirno sem sedel na stolu. Nu, pa sem vendar moral iti. Mesto je bilo kakor da bi vse izumrlo. Nikjer nisem srečal živega bitja. Skla-

dišča in gospodinjstva, palače in kočje, vse je bilo zaprto z zapahi. Očitno je večji del prebivalstva zbežal v kleti in podzemskie prostore. Celo ptičev nisi videl v ozračju.

Kmalu po desetih sem bil zopet pri zdravniku. Pol ure pozneje se je pojavila na ozidju bela zastava. Cerkvena država se je bila udala; in trenutek nato so

Tako sem stal tam, ne da bi se dobro zavedal dogodkov in položaja. Bil sem nenadoma prost. Toda kam sem se hotel nameriti? V Raveno, kjer je bil glavni štab? Nič ni bilo priporočljivo, da bi posameznik bežal skozi sovražno množico. Odstopivša vlada ni mogla več govoriti in ukazovati, nova pa je bila še pred vrati. Nastopil je kritičen čas. Dvomljiv-

*Vhod v Vatikansko mesto, novo papeško državo
Straža nadzoruje promet na meji Rima in Vatikanskega mesta*

topovi utihnili.

»Tako Jakob, tu imaš majhno napitjino. Nimam ti več kaj ukazovati. Prost si, kakor jaz. Bog te živi!« S temi besedami me je odpravil zdravnik in mi prožil roko, rekoč: »Jaz pojdem domov k ženi. Bog vedi, kakšna bo prihodnost?«

ci so čutili, da je prišel njihov čas. Ni trajalo dolgo, pa sem tudi jaz to občutil. Ko sem torej razmišljal, kaj bi kazalo storiti, so se naše čete uvrstile na trgu za odhod. Sklenil sem, da se jim pridružim. A jedva sem to storil, je pritekel pribočnik in javil, da morata dva zadnja

moža ostati na licu mesta, da stražita prtljago. Čez uro, je dejal, pride voz, ki bo vse odpeljal.

Odšla sva torej k prtljagi. Ondi so bile zložene najrazličnejše vrste orožja: množica rezervnih pušk, streliva in drugo je ležalo na kupu. Ze pet minut potem, ko se je trg izpraznil, je postajalo na njem čedalje živahnejše. Približale so se nam postave lazzaronov. V desetih minutah je carinarno, ki je stala tik ob mestnem zidu, oblegalo kakih 100 tipov te vrste. Prišli so bili z osli in vozički. S sekirami so jeli razbijati vrata in okna ter vdirati v prostore, iz katerih so odnašali, kar se je dalo odnesti. Vse jim je prišlo prav: denar, pohištvo in drugo. Kdor je imel močne pesti in dobre roke, je ugrabil največ. Moč pesti je — kakor vedno v takih trenutkih — odločevala tudi zdaj.

Ko sem videl, kaj se godi, sem povedal nekemu tovarišu, ki je bil meščan Vatikana, kaj se nam obeta in kaj nas čaka, če bodo banditi popolnoma izropali carinarnico. In res: ni minilo dosti minut, pa se je jela množica valiti proti nama. Plena željna se je bližala s pretečimi pogledi, češ, kaj počenjava tu, ko je že vse končano! Umel sem nekaj italijanščine in sem jim povedal, da sem na straži. Začeli so nama prigovarjati, češ, ne bodita neumna, ko se vama nudi prilika, da dobita za vsako puško pet frankov. Tako, so dejali, lahko napravita dobro kupčijo. In koncem koncev, so pripomnili, se italijanska vojska pripravlja, da zasede vatikansko mesto. Potem ne bo nič pomagalo in bo treba vse skupaj prepustiti sovražniku.

Odbil sem ponudbo in dejal, da sem pošten vojak; k takim dejanjem se ne dam zapeljati. Ko so banditi videli, da ne pojde izlepa, so spremenili taktiko. Potegnili so palice, nože in samokrese. Zdaj sva s tovarišem spoznala, da bi bil vsak odpor zaman. Bilo bi abotno, če bi se upirala toliki premoči. Obesila sva telečnjake na hrbet in, obrnjen proti roparjem, sem rekel: »Hudiči, poberite, kar vam diši! Midva se umikava pred vašo premočjo!«

Kakor bi trenil, je začelo iti orožje iz rok v roke. Najprej so se lotili strelnih priprav. Vsak je pazil, da si je čimprej prisvojil puško. Šele ko je bilo to opravljeno, so se bili vrgli na prtljago.

Zmedo, ki je nastala s tem plenjenjem, sva porabila za to, da sva se urnih krač umaknila in z nabrušenimi petami zbežala proč. Bežala sva kar na slepo

srečo. Imela sva namen, povprašati v prvi vojašnici, kam so odrinili naši ljudje. Ko pa sva dospela do vojašnice, sva našla na vratih samostanskega brata. Vojakov ni bilo nikjer več. Ni nama preostalo drugega nego beg, in sicer hiter beg. Tudi ljudi nisva srečavala med potjo. Vse rimsko prebivalstvo se je umaknilo v notranjost mesta, da bi videlo, kaj se godi s Kapitolom in Kvirinalom.

Tako sva s tovarišem romala okolu mesta in se bližala drugi vojašnici, ki je bila takisto prazna. Samo oskrbnik poslopja je bil ondi in se je zaničljivo obregnil ob naju: »Kaj, še oborožena sta? Človek vprav verjeti ne more, da vaju niso medpotoma ljudje ubili!« Da, toda če se ljudstvo tako razvname, kakor se razvnamejo Rimci, če se popolnoma vdajo veselju in radosti, kakor zdaj, ko se je Italija končno združila z Rimom in ko je bil poražen zasovraženi kler, tedaj postane na moč velikodušno in se nič ne zmeni za malenkostne posameznike.

To se je potrdilo tudi pozneje. S tovarišem sva ostavila puške v vojašnici, le od sablje se nisva mogla ločiti; potlej pa sva se umaknila po nasvetu vojašniškega oskrbnika proti glavnemu stanu. Upala sva, da najdeva vsaj ondi živo dušo. Usoda pa je hotela, da sva pri tem morala baš mimo Kapitola. Italijani so ga oblegali s tisoči vojakov in so kar noreli od veselja nad zmago. Ko pa so ugledali naju dvojico od papeške vojske, so zagnali takšen žvižg, da bi nama bilo kmalu raztrgalo ušesa. Drugače pa niso storili nič zalega.

Kakšnih deset minut pozneje sva srečala zopet vojake, a ne naših, marveč vojake zmagovalcev. Stopila sva jim naproti in sva salutirala. Javil sem, da sva dve zapuščeni straži ter sem prosil, naj postopajo milostno z nama ter naj naju puste k našim. Četa naju je sprejela v svojo sredo ter naju spremila v samostan Jeremini v bližini kolodvora, kjer je bil zaprt del naših čet. Še en pozdrav, pa sva prišla skozi vojaški kordon in se ustavila med našimi.

Prišla sva baš ob pravem času, da sva še videla predajo orožja naših čet. Vse se je izvršilo zelo častno. Medtem ko so naši kročali orožje, so zmagovalci prezentirali svoje puške. Ko so se naše čete vrnile v kantonement, so razdelili provijant. Po štirje možje so dobili eno mesno konzervo in prepečenca. Po jedi smo šli počivat. Tako je minil 20. september le-

ta 1870., na katerega ne bom pozabil svoj živ dan. Dva dni pozneje so nas vkrcali v Cittavecchia; v Genovi smo

morali dolgo čakati v neki trdnjavi, preden so nas vkrcali na ladjo ter odpravili v domovino.

še o usodi

Andréejeve odprave

Dolagoma, toda vztrajno se pojasnjuje zagonetka Andréejeve odprave in njenega tragičnega konca pred tri in tridesetimi leti.* K jasnosti je silno pripomogla ekspedicija stockholmskega dnevnika »Dagens Nyheter«, ki je na pobudo inž. Horna poslal na Beli otok ladjo »Isbjörn« z nekaterimi izkušenimi raziskovalci arktičnih dežel. Podjetje, ki se je moralo boriti z velikimi težavami, je končno uspelo. Ladja je srečno pristala pri Belem otoku in je našla Andréejevo taborišče.

lon startal dne 11. julija 1897 in kako se je spustil že po treh dneh, dne 14. julija ob 7 in pol uri zvečer na neko plavajočo ledno ploščo. Bilo je to na 83 stopnji 4 minute severne širine.

65 ur trajajoče vožnje Strindberg ni opisal, pač pa je zabeležil imena nanovo odkritih mest, ki jih je tudi narisal na zemljevid. Balon je letel v južni smeri, držal se je v zraku tri dni in tri noči, kar je bil za tedanje čase velikanski rekord, saj je znano, da se je mogel držati balon po tedanjih izkustvih v zraku največ 10 do 11 ur.

Znanstvena komisija v Tromsø, ki je preiskala ostanke Andréejeve ekspedicije, ki jih je pripeljala na kopno ladja »Bratvaag«. — Levo: Tore Strindberg, v sredi: prof. Gunnar Hedren, desno inž. Sigvard Hedren

Posadka »Isbjörna« je odkrila na mestu nekdanjega taborišča okostje moškega, najbrže Fränkla, razne priprave, ki so bile na Andréejevi gondoli, instrumente, več orožja in zapiske.

Dnevnik je vodil Nils Strindberg. Vsebuje najtočnejša dosedanja poročila o usodi balona in članov odprave. V začetku popisuje Strindberg, kako je ba-

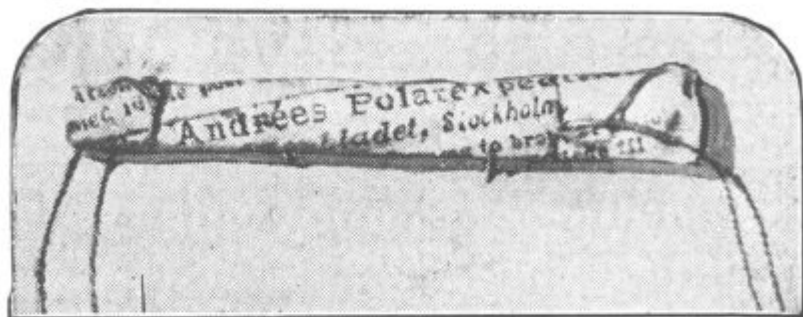
Potovanje skozi ledovje pa je trajalo zelo dolgo — skoro tri mesece. Kmalu potem, ko se je balon spustil, dne 19. julija, je ustrelil Andrée prvega belega medveda. Tri dni pozneje se je trojica odpravila na pot in 27. julija so morali odložiti del tovora, ker ga niso mogli vleči za seboj. Pustili so v ledni puščavi 180 kg živil ter so naložili na tri sani, ki so jih vlekli za seboj, sto štiri-

*Glej Žis, knjiga 8, št. 10.

deset kg provijanta. Dne 1. avgusta je zabeležil Strindberg napredek poti za 8 km, dne 2. avgusta nadaljnje 3 km in pol.

Devet dni pozneje je odprava dosegla 82. stopnjo severne širine. Tedaj so se ustavile oči vseh treh na ogromnih množinah plavajočega ledu. Zaupali so se

12. septembra dalje so dobivali člani ekspedicije dnevno skupaj: 400 gr mesa, 200 gr živila »Mellin's Food« in 270 gr kruha. Imeli so tedaj še 69 kg živil in so se nadejali, da bodo s to zalogo izhajali vsaj še tri tedne, v tem času pa, so menili, jim bo prišla pod strel že kakšna žival.

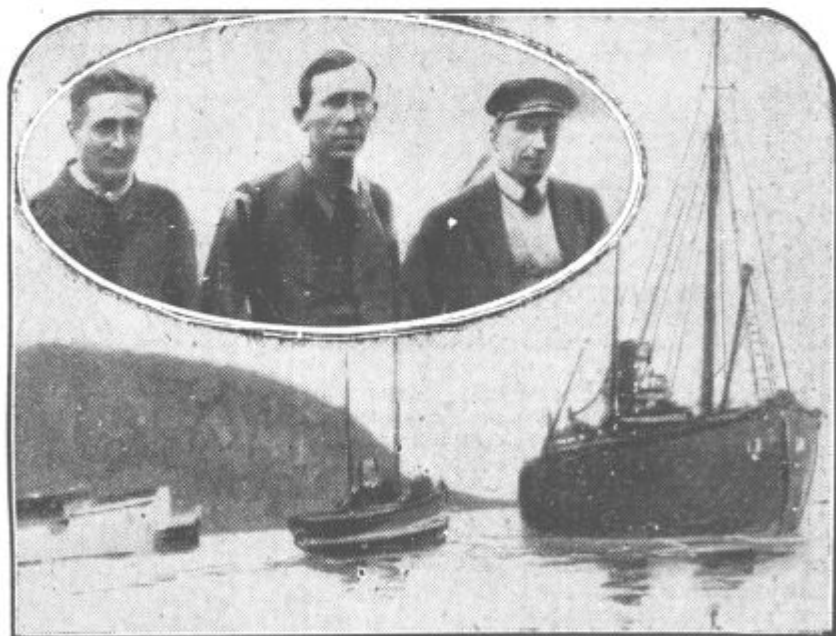

Zadnje sporočilo Andréjeve odprave. Našli so ga kitolovci pred 33. leti

njegovi usodi in 22. avgusta je temperatura padla na 7 stopinj pod ničlo. Šele 7. septembra je ekspedicija dosegla 81. stopnjo severne širine.

Podoba je, da lov na severne živali ni bil tako ugoden, kakor je trojica pričakovala. Zato je Andrée racijoniral živež, da ga ne bi prehitro zmanjkalo. Od

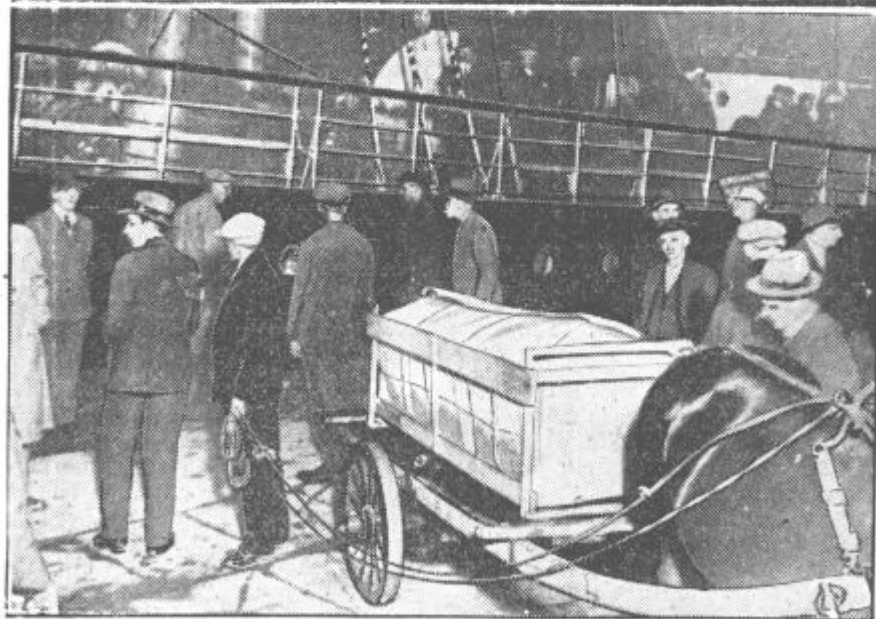
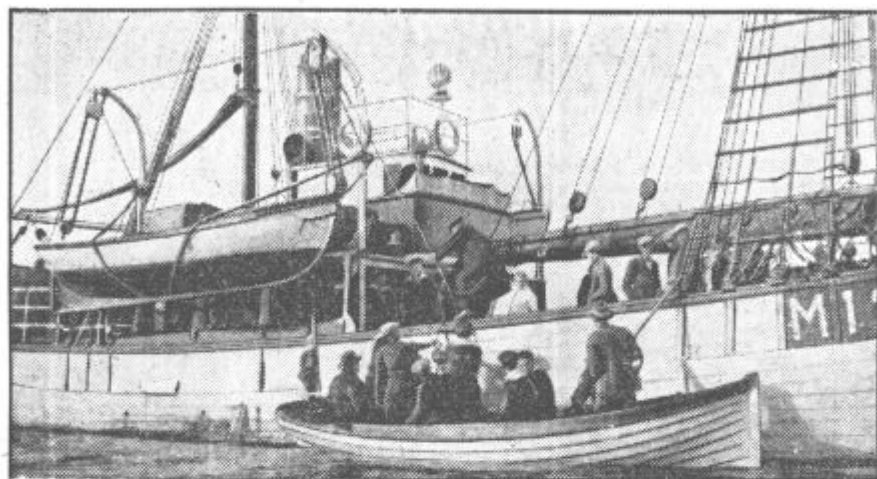
16. september je prinesel kritično odločitev. Trojica je sklenila, da ne bo več potovala. Ledna plošča je namreč priplavala do Belega otoka, kjer je sklenil Andrée, da se s tovariši izkrca. Dejstvo, da je trojica uzrla kopnino, ki jo ne bo nosila dalje, je navdala odpravo s takšnim veseljem, da so vsi trije priredili

Norveška ladja »Bratvaag«, ki je prinesla ostanke Andréjeve odprave z Belega otoka. — V ovalu zgoraj poveljniki posadke. Od leve proti desni: Dennson, inž. Horn, ki je našel Andréjev dnevnik in kapetan Eliason.

»arktični banket« na plavajočem ledu. Njih gostija je obsegala meso tjulenja, tjulenjeva jetra, obisti poleg masla s kruhom, rozinastega prepečenca, sadnega soka in steklenice porterja, ki ga je bil ekspediciji poklonil švedski kralj. Kapljica je bila iz l. 1836. in Andréé, Strindberg

Do tega časa je bila odprava polna upanja, ker je menila, da ji ne bo treba umreti v ledni puščavi. Dne 2. oktobra pa se je ledna plošča razbila in trojica je morala pristati na Belem otoku. Strindberg je ta dan zabeležil v svoj dnevnik: »Kritičen položaj«. Tri dni pozneje pa

Zgoraj: Preiskovalna komisija v Tromsø ostavlja ladjo »Bratvaag« potem ko je pregledala ostanke. — Spodaj: voz z Andréjevo krsto pred prevozom v bolnico.

Fränkel so jo izpili na zdravje švedskega kralja, ki so ga proslavljali tudi z govori, na koncu pa so zapeli švedsko narodno himno. Nad taboriščem je zavihrala švedska zastava.

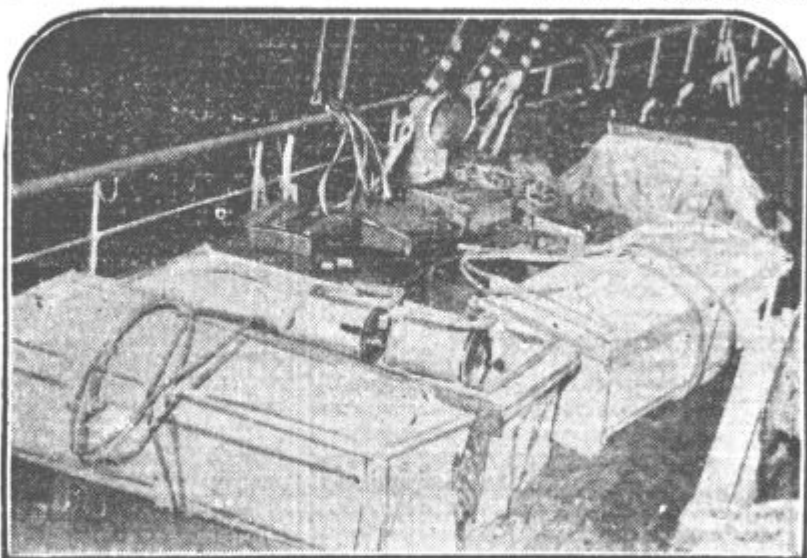
je odprava spoznala, da je postala jetnik otoka. Jeli so vstajati tudi snežni viharji, ki so silovito pustošili. Strindberg je očitno obupal, kajti na koncu njegovih beležk stoji samo beseda: »Re-

signacija«. Dne 17. oktobra je bil Strindberg tako onemogel, da ni zabeležil ničesar več, ker ni več mogel pisati. Njegov dnevnik priča, da so si raziskovalci ostali do zadnjega diha zvesti tovariši in junaški prijatelji.

Vprašanje je sedaj, kakšne smrti je umrla odprava? Zdi se, da trojica ni umrla v pomanjkanju. Najbrž jo je presenetil snežni vihar, ki dosega v teh krajih veliko silovitost. V zavetišču ekspedicije, ki ga je bil André modro zgradil in utrdil pod lednikom, so se našle beležke Andréjeva, ki obravnavajo navodila za bližnje dni. Po teh zapiskih sodeč, se je André oddaljil iz taborišča, v kate-

se je žele letos polagoma odtajal in pokazal to, kar se je tri in trideset let skrivalo pod njim. V bližini so našli tudi kos balonovega oboda s povsem dobro obliko in obuvalom. Streha »hiše« je bila iz jadrovine, zavetišče samo pa so podpirali kosi naplavljenega lesa. Pred skladiščem in bivališčem, ki je bilo zaradi večje sigurnosti na koncu, so imeli raziskovalci kuhinjo, kjer so se našli ostanki mrožev, tjulenjev, belih medvedov in ptičev. Notranjščina stanovanja je bila obložena z živalskimi kožami, s ptičjim perjem in s škatlami iz pločevine.

Fränkla je našla odprava »Isbjörna« lovaškega na tleh s čepico na glavi. Nje-

Primitivne krste v podobi zabojev, v katerih so prišli ostanki ekspedicije med ljudi.

rega se Strindberg do njegovega prihoda še ni bil vrnil. Verjetno, je da je ekspedicija potem, ko je spoznala, da je postala jetnik samotnega otoka, iskala priložnosti, da bi ustrelila kakšno žival. V trenutku, ko niso bili vsi skupaj, pa je najbrže vstal vihar, ki je uničil njih življenje in razdeljal taborišče.

V »hiši« ekspedicije so se našli različni predmeti, med drugim dva kožuha belelega medveda, ki pričata o tem, da je morala odprava ubiti vsaj dve živali te vrste. Dalje so se našle še neodprte konzerve, ki izključujejo možnost, da bi bili umrli André, Strindberg in Fränkel od lakote. Taborišče je bilo vobče vzorno urejeno. Razdeljeno je bilo na skladišče in bivališče. Ostanke »hiše« je deset in desetletja ščitil lednik, ki

gova leva roka se je dotikala glave, poleg katere so ležala na tleh očala in žepni nožič. Na mrliču so se dobro ohranili lasje in rjava brada. Roke mu niso bile orokavičene, samo obraz je bil pokrit z volnenimi krpami. Položaj, v katerem je Fränkel zmrznil, priča živo o tem, kako nasilna je morala biti njegova smrt. Po vseh dosedanjih opazovanjih se lahko sklepa, da je Andréjeva odprava poginila nenadne smrti, zaradi silovitega viharja ali pa zavoljo prehudega mraza.

Ko je posadka »Isbjörna« raziskovala taborišče, se ji je približalo nič manj ko 15 belih medvedov, ki so jih morali pomorščaki odganjati s puškami.

Poleg drugih najdb se je našel še drugi Andréjev dnevnik, ki obsega kakih

50 do 60 strani, ki so se zaradi vlage zlepile skupaj. Švedi upajo, da so v dnevniku še nepojasnjene skrivnosti ekspedicije, ki zanimajo znanstvenike in ljudstvo. Dnevnik so izročili švedski vladi, ki bo razpolagala z njegovo vsebino po lastnem preudarku.

Iz Andréjevih beležk je vreden posebne omembe humor, s katerim se je vodja odprave do zadnjega upiral smrti. Nekje beleži: »Danes imamo na jedilnem listu medvedjo kračo s čokolado in čajem.« Na drugem mestu piše: »Predlogi za naslednjo ekspedicijo.« Videti je torej, da raziskovalec do zadnjega ni izgubil vere v rešitev in novo življenje. Tehnični podatki, ki jih nudi Andréjeva beležnica, so sicer že davno prekošeni, njih neprecenljiva vrednost pa je in ostane v mogočni volji do življenja. Tej volji je ostala trojica zvesta do zadnjega.

Našel se je tudi Andréjev fotografski aparat z mnogimi posnetki. Kamera je veljala svojčas za prvovrsten izdelek.

Veščaki razmotrivajo vprašanje, ali se bodo dale tako stare plošče posneti in razmnožiti, ali ne.

Udeleženci Andréjeve ekspedicije imajo po svetu nekaj sorodnikov. Od Andréjeja živi nečak, od Fränkla dve sestri in neki oddaljenejši sorodnik. Strindberg ima tudi sorodnike. Zanimivo je to, da je Fränklova mati, ki je umrla šele pred nekaj leti, večkrat pripovedovala, da se je v sanjah pogovarjala s sinom, ki ji je povedal, da je Andréjeva odprava zmrznila v arktičnem ledu in da bo prišel dan, ko se vsi trije vrnejo v domovino.

Moštvo ladje »Bratvaag« zahteva odškodnino za najdbo Andréjeja in ysega, kar je v zvezi z njegovo odpravo. Ker je švedska vlada proglasila vse, kar se je našlo, za svojo last, se bodo morali pomorščaki obrniti na vlado s svojimi zahtevami. V Stockholmu upajo, da se bo zadeva rešila mirno in s kompromisno formulo, ki bo dala vsakemu svoje.

Vladimir Korolenko

Poslednji trenutki na smrt obsojenih

Ruski pisatelj Vladimir Korolenko je bil mož nenavadno plemenite narave in zato odločen nasprotnik preganjanja, zatiranja in smrtnih kazni. Iskal je v vsakem človeku, tudi v zločincu, iskro prave človečnosti; zopni so mu bili nazori, da je treba pri maščevanju zmotnih ali hudobnih dejanj poslušati izključno le pračloveški nagon krvočnosti, ne pa predvsem kulturni glas razuma in srca. V neki svoji knjigi je zbral pisma ruskih kazencev in tako odprl javnosti vpogled v dušo teh zaničenih ljudi. Zlasti pisma na smrt obsojenih so lep dokaz, da se celó v prostih zločincih vzbude na pragu smrti plemenite strune človeške narave, ki zatrepečejo od kesa, usmiljenja in strahu pred smrtjo. Iz teh po Korolenku objavljenih pisem prinašamo nekatera, ki so jih pisali preprosti ljudje in pred njimi Korolenkov opis poslednjih obiskov pri obsojenih.

Obiski v hiši obupa in smrti

Dvakrat na teden se zbere pri kaznilniških durih gruča ljudi in potrpežljivo čaka, da se odpro vrata. To so očetje,

matere, bratje, sestre, sinovi, hčere in žene obsojencev. Prišli so v obiske ali pa jemati slovo. Naposled se duri odpro. Vstopajo.

Dolga, ozka in umazana soba z enim samim oknom. Pregrajena je z leseno steno, ki je v zgornjem delu spletena iz debele žice. Zadaž za mrežo stojе kaznenci in se pogovarjajo s svojimi gosti. Ker pa morajo vsi govoriti hkrati, nastane kmalu v tej tesni izbi nenavaden hrup in trušč. Vsak obiskovalec si prizadeva, da soseda prevpije in da v skopu odmerjenem času kar največ pove dragemu človeku ondi za mrežo. Tako se soba napolni z obupnim vpitjem in piskajočimi ženskimi krikii; povsod vidiš krčevito napete obraze in nemočno objokane oči; v žvenketanju verig pa nima nihče posluha za različne glasove joka in stoka.

Glej, tam-le je stara kmečka mamica. Petdeset verst*) se je bila vozila v mesto in se zdaj krčevito oprijema mreže.

*) Ruska prostorninska mera; nekoliko več od 1 km.

trudeč se, da bi povedala sinu nekoliko toplih besedi. Toda njen glas se obupno izgublja v trušču. Samo krili z rokami in objokane oči ji prestrašeno strme za mrežo... Čez pet ali sedem minut se obiski prekinejo. Stranke napode na hodnik in v izbo stopijo novi posetniki, za mrežo pa se prikažejo drugi obrazi. Prejšnji polagoma odhajajo, odnašajoč s seboj občutek žalosti in nemira. Toliko tega so hoteli povedati svojemu človeku, v resnici pa niso povedali ničesar. Usmrčenih je bilo na Ruskem že tisoče ljudi. Toliko mater in še toliko očetov — nemara tudi bratov, sestra in žen — je zrló skozi to mrežo na draga bitja, ki jim je pretela smrt. Bili so to delavci ali kmetje, h katerim so prihajali njihovi domači po slovo. Koliko težkega, nepozabnega in kajkrati neodpustljivega gorja odnašajo ti preprosti ljudje v predmestje in oddaljene vasi ogromne Rusije!

★

Ko je obsodba dokončno potrjena, dobe obsojenci malo več prostosti. Snamejo jim okove in svojci jih lahko obiščejo v kaznilniški pisarni. Zopet prihajajo očetje in matere, topot na poslednji obisk. Vojaške obsodbe se po navadi izvršujejo zelo hitro; kajkrati se pripeti, da je zadeva že končana, ko uboga mati peš hiti v daljno mesto ali preganja kakšno staro mrho po prašni cesti. In potlej sporoči kaznilniški vratar resno in ravnodušno, kakor govori o smrti edino le ruski mužik, da je bil sin ob svitu obešen, — takrat, ko je mati še hitela nekod po temačnih cestah...

Pisarna, kjer so obsojencem dovoljeni poslednji obiski njihovih svojcev, je razdeljena na dva neenaka dela z leseno pregrajo, ki sega nekako do polovice človeške postave. V enem delu je obsojenec, ki ga stražijo oboroženi pazniki. Sorodniki ostanejo na drugi strani pregraje. Pazniki ravnodušno poslušajo razgovore. Človek se pač vsemu privadi: koliko so jih že bili privedli za to ograjo in koliko so jih spremili pod vislice! Njih naloga je, paziti, da svojci ne bi dajali obsojencem kakšnih nevarnih reči — noža ali strupa; to nalogo opravljajo ravnodušno, topo. Človeka, ki ni vaje takšnih obiskov, se dojmijo ti prizori z neizbrisnim vtiskom, kakor vse, pri čemer se tesno stikata življenje in smrt. Naš dopisnik je bil navzoč ob obisku nekega obsojenca, ki je pozneje storil samomor. Visok, z bolestnorumeno poltjo

na obličju in vročično se lesketajočimi očmi, je obsojenec stal pred pregrajo, izza katere sta čakali dve ženski. Prva, sključena in vsa zavita v ruto, je ves čas ganljivo jokala in si nenehoma brisala oči z zgornjim koncem rute. Druga ni jokala; oči so ji bile vnete in suhe. To je bila mati. Ni spustila pogleda s sina, a besede zanj ni zmogla. Besede, ki bi ga ganila, pomirila, razveselila, ki bi bila na pravem mestu.

»Kako ti gre?« se je naposled opogumila.

»Kako zdravje?...«

»Kaj zdravje! Kmalu me obesijo!« je odvrnil sin hripavo in se je skušal nasmehniti. Ni šlo. Zopet je nastal molk.

»Ali imaš hude sanje?« je vprašala starka nekoliko pozneje z negotovim glasom.

»Da, hudo kaže«, je odvrnil sin zamišljeno. Potlej pa je pristavil lažje in prostejše: »Ostala je korajka. Lahko jo prodate.«

Pričela sta govoriti o karajki; obema je bilo hudo všeč, da ta predmet ni bil nič v zvezi s tisto resno rečjo, ki sta se je tolikanj bala. Toda obisk je bil kmalu prekinjen. Obsojenca so pazniki odvedli na hodnik in mati je odšla v »svobodo«, ki za njo pač ni bila nič boljša od temnice. Pravili so, da je pozneje zblaznela.

»Ko pridejo starši na obiske«, piše neki obsojenec — »bi jim hotel povedati vse, prav vse. Toda ne morem nikamor z besedo; ne gre, pa ne gre. Sedaj čutim, da bi jim povedal mnogo ljubeznivih, lepih besed in jih pomiril, ali v pisarni mi ne pride nobena na misel, nemara zato, ker so navzoči ljudje, ki so mi zoprni. Jezik se mi kar noče obračati. Ko greš na obisk, misliš: to in ono jim poveš, tega ne smeš pozabiti; ko jih ugledaš, pa obstojiš in vse pozabiš. Kar izpuhti se ti iz glave. Poslušaj, kaj oni pripovedujejo, sam pa ne črhneš besedice.«

Poslovilna pisma

»Dragi starši, oče in mati in sestra Fenja!

Pišem Vam svoje najdražje pismo s solzami v očeh; naznanjam Vam, da so me obsodili na vislice. Prosim, moji dragi starši, odpustite mi vse, kar sem Vam storil žalega. Pred smrtjo sem se spovedal in bil tudi pri obhajilu. Zbogom, dragi oče, zbogom, ljuba mati, zbogom draga sestra — vsi moji bratje in mili prijatelji. Več me ne boste videli; spominjajte se me do smrti. Prosim, dragi

moji starši, dajte odslužiti po meni panihido*). Oh, kako težko je umreti takšne smrti.

Pišite mojemu bratu Vanji, da me ni več na svetu.

Dragi oče in mati! Ko sem začel pisati to pismo, se mi je srce zalilo s krvjo, solze so mi lile iz oči in kapljale na mizo. Naznanite moji ženi, da naj tudi ona da odslužiti črno mašo. Prosim še, povejte mojim stricem in tetam, pa botri in dedeku, da sem medtem že umrl. Izročite moj predsmrtni pozdrav Fedorju, Petru, Vasilju, Miši in vsem mojim znanecem. Prosim še, pišite tudi teti in bratu Vasilju v Baku, da me ni več med živimi. Oče in mati, če dobite denar za pohabljenost, prosim, postavite si ž njim lepo hišo in ne pozabite na me. Oče in mati: ne jokajta za menoj, saj vam ostanejo še štirje sinovi: ti so vam dovolj, da boste lahko izhajali brez mene. Nu, moji dragi — še enkrat zbogom. Zbogom, moja rojstna vas, kjer sem se rodil in preživel mladost! Zbogom, vsa moja družba! Odpustite mi, podlemu roparju! Bog me najbrž ne bo zavrgel in me bo odvezal vseh mojih težkih grehov.«

»To pismo sem pisal pred smrtjo; roka se je tresla, srce trepetalo. Oprostite, da je pisano tako slabo: hitim. Zbogom, zbogom! Ni me več. Še enkrat zbogom, moja žena, moja ljuba! Nimam več časa. Čakajo me.

Vaš ljubeči sin

Vasilij Maksimov Karamišev.«

★

Nadaljnje pismo je pisal pred smrtjo preprosti hlapec, delavec iz saratovske gubernije Surimov. Njegov oče, oslepel starec, ki je živel v cimljanski stanici (donska oblast) je prejel naslednje vrstice (posneto po »Kijevska Vjesti«).

»Pozdravljen, dragi oče!

Pošiljam ti poslednji pozdrav v slovo in želim ti mnogo... mnogo sreče. Odpusti, dragi, da ti toliko časa nisem pisal. Morda si že mislil, da sem pozabil na te? O, mili oče, ne obdolžuj me tako kruto. Ves čas, kar se nisva videla, je bila neskončna muka za me. Živel sem samo zato, ker sem upal, da pride čas, ko bom lahko za vedno ostal pri tebi, stisnil tvojo osivelo glavo na prsi in si zacelil duševne rane, ki sem jih povzročil tvojemu ubogemu, raztrganemu srcu. Toda ta trenutek ne pride nikdar, zaman sem hrepenel po njem; ostaja mi le bridka resničnost. Od 28. majnika 1908

sedim v zaporu. 23. septembra sem bil sojen in obsojen na smrt. Razsodbo so bili poslali armadnemu poveljniku, vendar je malo upanja, da bi mi smrtno kazen izpremenili v ječo. Ostaja mi le še 30 dni življenja. Če ti je mogoče, dragi, pridi — dovolili ti bodo, da me še vidiš. Piši materi in ji povej, da je moja poslednja prošnja, naj te ona ne zapusti in naj pomiri tvojo ubogo glavo. Poljubljaj Pašo in Mišo. Vsem sorodnikom pozdrav. Zbogom, oče!«

Zgodilo se je, kakor je obsojenec pričakoval: odsodba je bila potrjena.

Smrt

Vojaki-kaznenci, ki jim je naslednjega dne potekel poslednji dan življenja, so bedeli vso noč. Že zvečer, ko so se pripravljali k zadnjemu počitku, so mogli opaziti skozi okna na dvorišče, da zunaj nekaj pripravljajo. Vsem je bilo jasno, kaj.

Ležala je še predjutrna tema, ko so se oglasili na dvorišču koraki prvih čet. Postavili so jih v vrstah okrog dvorišča tik kaznilniškega zidu. Potem so privedli na dvorišče vse kaznence. Na odprti strani tega mesta, dvajset korakov od njih, je stalo pet stebrov. Prišli so poveljniki. Vsenaokrog je vladala tišina zgodnjega jutra.

Nenadoma se oglase koraki in z njimi žvenket železa. V zaprtem krogu je prihajala z levece gruča ljudi, sredi med njimi je bilo več zvezanih postav. Spreddaj je korakal s križem v roki vojaški duhovnik Jakob Štefanovič. Šel je naglo, skoraj bežal, oziraje se strahoma za seboj, kakor bi hotel uiti strahoti, ki se vali za njim.

Oglasilo se je povelje: »Na morišče.« Udarili so bobni. Dva tisoč ljudi je vztrepetal. Vsak je slišal, kako sosedu utriplje srce.

Tedajci stopi v ospredje vojni komisar s papirjem v roki in se obrne k obsojencem, Bobni utihnejo.

»Po ukazu Njegovega carskega veličanstva...« Čital je glasno in svečano, zakrivši si lice s papirji.

— Pripravite. Snamite okove! — je vzkliknil poveljnik »smrtno parade« Masalitinov. Vojaki so obdali obsojence, prišel je kovač z naklom in kladivom. Nato je pristopil duhovnik in je začel obhajati. Zadaž za stebri so že viseli mrtvaški prti, v katere bodo zavili mrliče. Na desno pri zidu ograje so se tiho odvila črna vrata, ki vodijo proti poko-

*) Črno mašo.

pališču v stepi in skozi vrata je že prihajal pogrebni voz z ogromno črno raskvijo.

»Poslovite se!« je zavpil poveljnik smrtne parade.

Čurin (eden izmed obsojencev) se je ves stresel. Obrnil se je proti severu, dvignil roke kvišku in vzkliznil: »Zbogom, sever!« In zopet se je obrnil in nadaljeval: »Zbogom, vzhod! Zbogom, zahod!«

Drugi obsojenci so se takisto obrnili k gledalcem in mrmrali nerazumljive besede. Tudi Čurin se je obrnil in je z dvignjeno roko zavpil iz polnega grla:

»Zbogom, tovariši! Za vas umiram!«

Odzval se je strašen krik.

Zopet je udarilo deset bobnov in s svojim truščem potopilo vso neizmerno bolelost trenutka.

Zagrmela je salva, trije so padli kraj stebrov. Dva sta začudo ostala in izvedela, da sta pomiloščena. Toda morala sta iz »psiholoških ozirov« preživeti strašne trenutke tik pred smrtjo.

To je bilo v polovici osemdesetih let. Rusija je imela takrat pogoste usmrtitve, toda vsakdanji pojav vendar le niso bile. Izvrševali so jih s »smrtno parado«, resno in slovesno. Trenutek ločitve z življenjem so smatrali za nekaj slavnostnega in vzvišenega. Čurin se pred tisočglavo množico poslavlja od severa in juga, zahoda in vzhoda. Duhovnik trepeče, prokurator skriva obraz v papir, še v »strašnem glasu« poveljnika je čutiti drhtenje človeškega srca; doktor pristopa k stebrom solznih oči. Nad vsem pa plava neki slavnosten ton, živa zavest groze in odgovornosti.

Santo Domingo

D rve dni tekočega meseca je iz Amerike prispela vest o strahovitem viharju, ki je divjal nad Antilskim otočjem v Zapadni Indiji in ki je zlasti občutno prizadel nekatere kraje Dominikanske republike, osobito glavno mesto Santo Domingo.

Haiti in Santo Domingo
v Atlantskim oceanom in Antilskim morjem

Sicer v Karibskem morju, ki leži južno tega otočja, često divjajo viharji, vendar je bil zadnji tako silovit, da je zahteval več tisoč človeških življenj ter povzročil ogromno gmotno škodo.

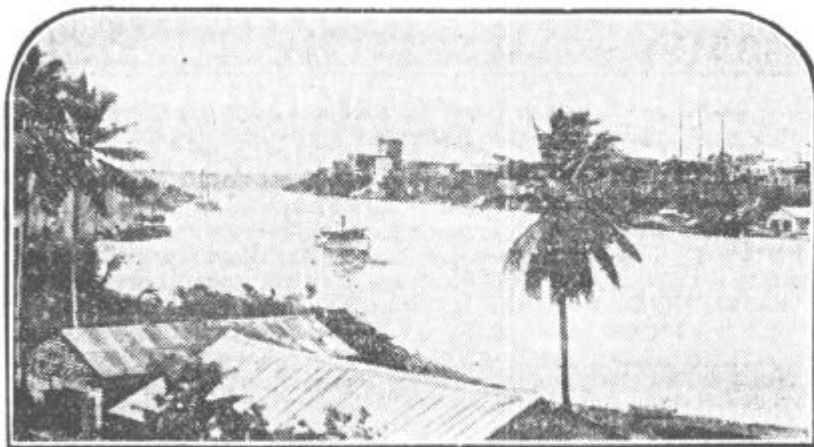
Otok, čigar vzhodno obrežje so tako neusmiljeno opustošile elementarne sile,

je razdeljen v dve samostojni republikli. Zapadni manjši del tvori črnska republika Haiti, ki je ohranila prvotno ime otoka v jeziku starih Indijancev, vzhodni večji del pa je ozemlje Dominikanske republike, nazvane po glavnem mestu Santo Domingo. Otok Haiti ima med ameriškimi državami brez dvoma najbolj pestro in romantično zgodovino. Meri okroglo 72.000 štirijaških kilometrov in je tedaj skoro osemkrat tako velik, kakor je bila Kranjska pred svetovno vojno. Odkril ga je Krištof Kolumb l. 1492. in mu dal ime Espanjola, t. j. Mala Španija. Prebivalci so bili Indijanci plemena Karaibov, ki so na otoku imeli že razmeroma precej razvito državnost. Po odkritju jih je zadela ista usoda kakor rdečkožce v vseh krajih Amerike, kamor so prodrli belokožci. Španci so Karaibe enostavno zasužnjili, tirali so jih na težka dela, prinesli so jim sušico in alkohol, da je prarodno prebivalstvo na otoku kmalu izumrlo. Otok Haiti je bil v 16. stoletju središče španske kolonijalne posesti v Ameriki. Ko pa se je ta posest razširila po Srednji in Južni Ameriki ter po Mehiki, je otok začel izgubljati svoj pomen, tembolj ker so se na sosednji Tortugi naselili drzni morski razbojniki. Bukanijci in Flibustejci, ki so bili najstrašnejši sovražniki Špancev. Ko so Španci ukrotili Tortugo, se je del razbojnikov izselil na severno obrežje Haitija, kjer je dalje izvajal svojo obrt,

obenem pa se je ta pustolovska družba tudi stalno naselila ter podvrgla otok francoskemu vplivu. Stalno je zapadni del otoka prišel pod Francijo l. 1697. ter se je začel gospodarski dvigati in razvijati. Temelj blagostanju so seveda tvorili črni sužnji iz Afrike, ki so jih beli kolonisti rabili kot delavno živino na svojih posestvih. Francoski del je imel l. 1788. že 455.000 prebivalcev, med temi 28.000 belcev in 21.000 mulatov, ostali so bili črni sužnji; španski del je zaradi slabega gospodarstva na veliko večjem prostranstvu imel le 125.000 prebivalcev, med temi 15.000 sužnjev.

To davno razmerje je vtisnilo svoj pečat otoškemu prebivalstvu do današnjega dne. V nekaj francoskem delu prevladujejo zato črnici, ker so se belci skoro vsi izselili ali pa so poginili v dolgotrajnih bojih. V španskem delu pa vla-

se jima je pridružil še španski del. Sloga pa je trajala le kratko dobo in republika je spet razpadla v španski in francoski del. Zamorska republika je imela l. 1847. za predsednika črnega generala Soulouquea, ki se je proglasil za cesarja in silno kruto vladal nad svojimi podaniki. Cesar je imel veliko smisla za humor ter se je obdal po vzgledu francoskih kraljev z velikim dvorom. Izmed svojih zvestih si je izbral dvorjane ter jim podelil visoke naslove. Soulouque, kot cesar Favstin I., je svojim velikašem dajal kaj čudne plemiške naslove. Vojvoda Marmeladski, vojvoda Cokoladski in podobno so se imenovali njegovi plemiči. Cesar Favstin je vladal deset let, končno pa je bilo tudi črnecem preveč njegove silovitosti in trinoštva. Vrgli so cesarja s prestola in znova proglasili republiko. Miru pa dežela seveda ni imela, kajti

Pogled na Santo Domingo z morja

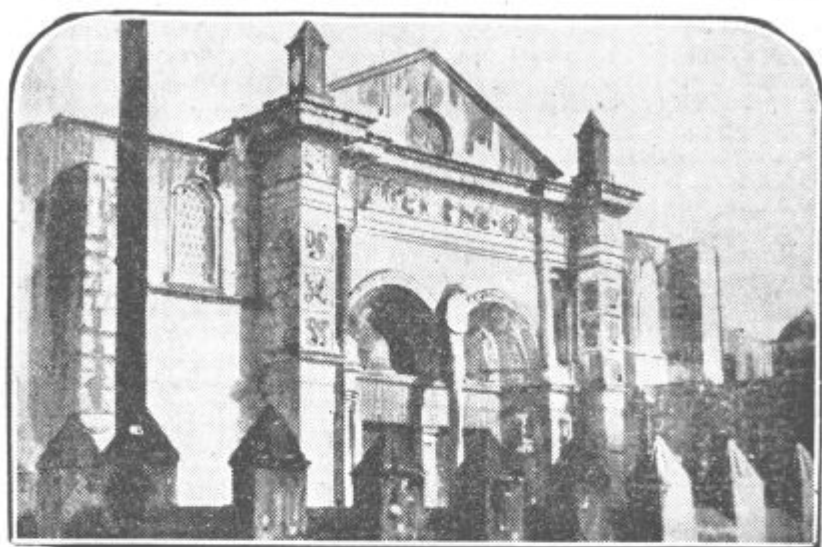
dajo črnski meščanci zelo svetle polti, ker je bil dotok bele krvi večji. V obeh delih se je do danes ohranil kot edini jezik, ki ga govore otočani, jezik prejšnjih gospodarjev: v republiki Haiti francoski, v Dominikanski pa španski. Po francoski revoluciji je zavrelo tudi med sužnji, ki so se osvobodili in l. 1804. je francoski del proglasil svojo neodvisnost. S svobodo pa je nastopila tudi dolga doba notranjih pobojev in nemirov. Še istega leta se je oblasti v Haitiju polastil črnski general Dessalines ter se po vzgledu Napoleona oklical za cesarja Jakoba I. Čez dve leti pa so cesarja umorili in Haiti se je razcepil v dve republiki; v eni so gospodovali črnici, v drugi pa mulati. L. 1820. sta se obe republiki zopet spojili v eno državo, čez dve leti pa

vsak naslednji general in predsednik ni bil nič boljši od prejšnjih cesarjev. Mir je šele nastopil, ko so Zedinjene države posegle vmes in proglasile Haiti kot ameriško zaščitno ozemlje. Vlada ima odslej svetovalce, ki jih imenuje predsednik Zedinjenih držav; le-te imajo zavoljo varnosti stalno po nekoliko vojnih ladij v haitskih vodah. Glavno mesto črnske republike Haitija Port au Prince (izg. porto prens) ima 125.000 prebivalcev ter je važna izvozna luka za kavo, bombaž, kakao in druge kolonijalne pridelke. V mestu je sedež katoliškega nadškofa, kajti Haitijanci so katoliki. Nekateri potovalci pravijo, da so katoliki le po imenu in v javnosti, v domačem življenju pa so zapali v malikovalstvo: celo človeške žrtve, združene s kanibalizmom, pri njih

baje niso redke.

Španski del otoka Haitija, Dominikanska republika mulatov, se je otesel

naselilo na otok tudi precej Turkov in Arabcev iz Sirije, kar seveda še povišuje raznolikost. Dominikanska republika me-

Katedrala v Santu Domingu, v kateri je pokopan odkritelj Amerike, Krištof Kolumb

španske nadoblasti l. 1843. po večnih uporih zoper koruptno gospodarstvo španske birokracije. Kakor že rečeno, imajo večino med prebivalstvom mulati, t. j. mešanci med belci in črnici. Čistih zamorcev je med 900.000 prebivalci le kakih 300.000; v novejšem času se je

ri 50.000 štirijaških kilometrov in je tedaj več ko dvakrat večja od Haitija, ima pa komaj polovico toliko prebivalcev, kakor Haiti. Glavni pridelki prebivalstva so: sladkor, tobak, rum, kava, kakao, dragoceni les, razne dišave itd.

Prestolnica mulatske republike Santo

Flora v Santu Domingu: Drevored palm

Domingo ima 45.000 prebivalcev. V nadškofijski katedrali, ki je lepa gotška stavba iz 16. stoletja, je pokopan Krištof Kolumb, kojega kosti so Španci prenesli v domovino, ko so morali z otoka. Vendar so jih kasneje vrnili, ko se je mulatska država znova vdala Špancem. Ko pa so morali deželo ostaviti za vedno, so že v drugič prenesli Kolumba v Evropo. Vendar pa se je izkazalo, da so

odnesli obakrat le krsto Kolumbovega nečaka Diega, kajti tik pred svetovno vojno so pri popravilih v stolnici naleteli na nedotaknjeno krsto, na katere pokrovu je bilo napisano, da počiva v krsti veliki mornar Krištof Kolumb. Tako je mestu Santo Domingo ostala čisto slučajno njegova največja znamenitost, ki je velika mikavnost za tujski promet iz bogate Severne Amerike.

Paul Desiles

Želvji otok

Iri sto milj daleč od mehiških obal leži zunaj morskih prog osamljen v neizmernosti Tihega oceana Klarion, otrov kornjač. Malokdo je obiskal ta daljni svet. In ker živ krst ne prebiva tam, so si ga izbrale za svoje omiljeno domovanje velike morske črepahe ali ponge, okrogle ko šalupe. Po produ, nad katerim štrle strme skale, jih živi na tisoče, ne meneč se za povratniško pripeko. Proti Klarionu so se vsekakor napotile v prvem veku vekov družine želv, iščočih dokončne naselbine.

Pred živo mejo stebrikastih kaktov so razvrščene črepahe, upehane od dolgega pomorskega potovanja, ki so ga napravile po valoviti tišini globokega vodovja, tri tedne od San Francisca, tri mesece od Markiz. Vse dremlje; popolna negibnost. Kadar živiš 150 ali 200 let, smeš dolgo spati, jeli, ne da bi stavil na prevesico uspeh svojega zvanja.

Glejte: velik mir se niža s plamtečega neba. Nobenih bojov, nobenega piskanja po nabrežini: želve so dobrasrčne živali. Nobenega vrišča: želve so neme. Kadar pritisne noč za dnem, se komaj zana gibanje v bojni črti: osorej se nekateri luskasti oklepi premaknejo proti kopeli, dočim se drugi, bolj vneti za sprehode, vlečejo proti gošči, koder rasto zdravilna zelišča. Med sencami, ki padajo na pusti Klarion, ležejo samice v skalni duplini zalogo jajec, potrebnih za razplod plemena, medtem ko samci, lahko miselni ali presebični, ne iščejo drugega ko ljubavnih spletk, želeč, da bi nikdar prenehale. Mehka zadovoljščina zavlada tedaj na otoku. To je sreča, ki jo daje raznotera hrana, mir na obrežju in vršenje dolžnosti do rodu. In želvja republika pokojno zaspi do prihodnje zarje.

Toda nekoč — dan nesreče! — vstaja na vzhodu dim proti obzorju, koder običajno nobena reč ne ustavlja želvam mrklega pogleda. Kjer pa je dim, je tudi ogenj za njim. In ogenj prasketa v kurilnicah parnika, čigar obris se naglo večja na valovih. Da, v resnici je ladja... Že se bliža, kakor da ni nič hudega, brez naglice, brez hlasti. Pol milje od kopnega zdrkne kotva v globino med glasnim rožljanjem verig.

Odkod nam prihajajo ti brodniki? se vprašujejo želve. In čemu se ustavljajo pred našim osredkom? Pa ne da bi bili misijonarji? To bi bila prevelika čast za našo dvoživno pasmo. Raziskovalci? Zemljepisci?

Rastoč nemir se polasti lazeče naselbine. Stari samci, ki so marsikaj videli, pa ne pozabili, si nikakor ne morejo razsvetliti svojih ozkih možganov s kakim spominom. Ali nekatere prababice, opravičeno nezaupne, so odplule na počino in se pogreznejo deset metrov pod površino. Toliko bolje za te predavne prednice, toliko bolje za nezaupljivke!

Kajti bo sunkovitem udelavanju svojih vesel se zakadé vsi čolni zagonetnega parnika proti obrežju. Oboroženi za vojno, pripravljeni na vse, pripravljeni za najhujše. Strah in groza! morilce vozijo, lovce na želve! Čim so se izkrcali, se zaženo s sekiro v roki in teko na napad. Kakor pribite na tla potegnajo želve svoje ude noter, se delajo čisto majčkine... Breg omame in sna se zdajci prelevi v morišče. Pesek se rdeči: težke plavute se ločijo od trupa, šibke glave se sekajo... »Daj, mahaj, smrt kornjačam! Klarionska želvovina je draga! Naši bodo dolarji! In kuhali si bomo sveže meso!« vpije kapitan glasno bodreč okrvavljene biriče.

Vsako leto proti mesecu majniku, vidi želvji otok to ostudno klanje. Ladja-joč proti Klarionu sem bil neki dan priča prelivanja krvi. Nanje mislim vselej.

kadar opazim srepe zobe na glavniku iz želvovine, ki se iskri v ponosu svetlih
(nk)

NAJLEPSA ORHIDEJA

Sodniki kraljeve družbe za gojitev cvetlic v Angliji so spoznali, da je izmed vseh vrst Orhidej na svetu najlepša vrsta Cattleya Brasso. Na letošnji razstavi te družbe so kazali eksemplar te vrste, ki je bil baje nepopisno lep. Ob tej priliki listi zanikujejo ponekod razširjeno mnenje, da gojitev orhidej ne daje posebnega dela in skrbi. Narobe: gojitelji orhidej zatrjujejo, da je treba po deset let vztrajno in smotreno delati, preden jim uspe, da vzgoje nove varijacije. Včasih dosežejo prav izredne barve, zato pa je oblika cvetov pravsakdanja; posebne nege in truda zahtevajo cattleje.

„Rešite Avstralijo!“

V Melbournu je izšla knjiga z zgornjim naslovom, ki so jo spisali najuglednejši avstralski naravoslovci. Znano je, da ima Avstralija na vsem svetu najzanimivejše rastlinstvo in živalstvo. Tu bivajo živali, ki se niso ohranile nikjer drugje. Toda ker

civilizacija izpreminja tudi avstralska tla in razmere, preti nekaterim vrstam usoda, da bodo kmalu izumrle. Na mestu da bi jih ščitili, razni evropski in ameriški muzeji vprav tekmujejo, kako bi si pridobili kar največ eksemplarjev teh izumirajočih živali. Silno se je razpasla tudi trgovina s kožuhovino avstralskih živali in zaradi evropsko-ameriške mode opoze, koale, walabe in druge redke vrste ugonabljajo kar na veliko. Gozdove podirajo vedno bolj in tal ne pogozdujejo. Tako živali nimajo več pogojev za obstoj. Opuntia je v zadnjih 50 letih poplavila ogromno zemlje ter uničila favno in floro. Zajci, lisice in priseljeni evropski ptiči uničujejo na veliko domače svojevrstne ptice. Avstralska priroda se strahotno uničuje, in — vzklika eden izmed piscev tega klca na pomoč — ravno belec, omikan človek, kaže v postopanju z živalmi in z uničevanjem rastlinstva, da je okrutnejši od vseh zverin! Pozna samo en interes: svoj profit. Divjaki so prirodo vedno spoštovali.

Ameriška raziskovalca Rissel W. Porter in Anton Vedoe iščeta nesrečno ekspedicijo v Nansenovi (Franc Jožefovi) deželi. — Slika nazorno kaže, kako težko je takšno iskanje.

Urejuje Ivan Podržaj. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.